

و دیگران تقدم داشت ، و از فلاسفه ریاضیون بشمار میرفت .

سخن در باره کتاب او در اصول هندسه

که نامش اسطروشیا^۱ و بمعنی اصول هندسه است .

حجاج بن یوسف مطر دو ترجمه از آن دارد ، یکی معروف بهارونی ، که اولی بوده ، و دومی معروف بمأمونی و مورد اتکاء همه است . اسحاق بن حنین نیز از آن ترجمه دارد ، که ثابت بن قره آن ترجمه را اصلاح کرده است .

ابو عثمان دمشقی چند مقاله از آن را ترجمه نموده که من مقاله دهم را در موصل در کتابخانه علی بن احمد عمرانی ، و یکی از غلامانش ابوالصقر قبیسی - که مجسطی را در این زمان نزد او میخوانند - دیده ام (و موجود از آن نه مقاله است) . و ایرن ، این کتاب را تفسیر ، و مشکلات آنرا حل کرده ، و نیز یزی شرحی بر آن نوشته . و کرایسی نامی که ذکرش خواهد آمد آن را شرح کرده است . جوهری که باز ذکرش خواهد آمد از اول تا آخر این کتاب را شرح نموده ، و ماهانی شرحی بر مقاله پنجم آن دارد .

نظیف طبیب ، اعزه الله برای حکایت کرد که مقاله دهم اقلیدس را در زبان رومی دیده است که چهل شکل بیشتر از آنچه در دست مردم است دارد ، چون در دست مردم یکصد و نه شکل بوده ، و تصمیم گرفته است که آنرا بعربی درآورد . و یوحنا ی قسیس گفته است که آن شکلی را که ثابت ادعای بودن آنرا در مقاله اول داشت در زبان یونانی دیده ، و نظیف نیز میگفت که او آنرا بوی نشان داده است . ابو جعفر خازن خراسانی ، که ذکرش خواهد آمد ، شرحی بر کتاب اقلیدس دارد ، و ابوالوفا نیز آنرا شرح کرده ، ولی با تمام نرسانید . و مقاله دهم را شخصی بنام ابن راهویه^۲ ارجانی تفسیر کرده ، و ابوالقاسم انطاکی تمام کتاب را تفسیر کرده که در دست است . سند بن علی نیز تفسیری بر آن دارد که ابوعلی نه مقاله و پاره از مقاله دهم آنرا دیده ، و مقاله دهم را ابویوسف رازی برای ابن عمید تفسیر کرده و بخوبی از عهد برآمده است .

کندی در رساله خود که در اغراض کتاب اقلیدس تألیف کرده گوید : این کتاب را شخصی بنام ابلینس نجار در پانزده گفتار تألیف و ترسیم کرده بود ، و چون مدتها از تألیف آن گذشته ، و در زاویه فراموشی افتاده بود ، برخی از پادشاهان اسکندریه که جوای علم هندسه

۱ - اسطورشیا کلمه یونانی Stoikheia - استوئیکخیا - بمعنی Element است که باصول

ترجمه شده (ر.ک. لکزبک یونانی)

۲ - ف (تاهویه).

بوده ، و اقلیدس در زمانش زندگانی میکرد ، بوی امر کرد که آنرا اصلاح و تفسیر نماید ، او هم این کار را کرده ، و این کتاب باو نسبت داده شد ، پس از چندی اِسقلَوس ، شاگرد اقلیدس دو مقاله آنرا یافت که مقاله چهارده و پانزده باشد ، و آنرا پپادشاه اهداء کرده ، و بر این کتاب افزوده شده ، و تمام این جریانات در اسکندریه واقع شده است .

و نیز این کتابها از تألیفات اقلیدس است : کتاب الظاهرات . کتاب اختلاف المناظر . کتاب المعطیات . کتاب النغم - معروف بموسیقی ، که منحول است . کتاب القسمة - باصلاح ثابت . کتاب الفوائد - منحول است . کتاب القانون . کتاب الثقل والخفة . کتاب التركيب - منحول است . کتاب التحليل - منحول است .

ارشمیدس

شخص موثقی بمن گفت که : رومیان مقدار پانزده بارشتر از کتابهای ارشمیدس را آتش زده اند ، که سرگذشت مفصلی دارد . ولی این کتابها از او باقیمانده و موجود است : کتاب الكرة والاسطوانة - دو مقاله . کتاب تریبوع الدائرة - یکمقاله . کتاب تسبیع الدائرة - یکمقاله . کتاب الدوائر المماسة - یکمقاله . کتاب المثلثات - یکمقاله . کتاب الخطوط - المتوازية . کتاب المآخوذات فی اصول الهندسه . کتاب المفروضات - یکمقاله . کتاب خواص المثلثات القائمة الزوايا - یکمقاله . کتاب آله ساعات الماء التي ترمى بالبندق - یکمقاله .

اسقلالوس

کتاب الاجرام والابعاد - یکمقاله . کتاب المطالع - که طلوع وغروب باشد - یکمقاله . و از کتاب اقلیدس ، مقاله چهارم و پنجم را اصلاح کرده است .

ابلونیسوس

صاحب کتاب المخروطات

بنوموسی در آغاز کتاب المخروطات گویند : بلینوس از مردم اسکندریه و کتاب او در مخروطات بجهاتی از میان رفته بود ، یکی آنکه نسخه برداری از آن مشکل گردیده و کسی هم برای تصحیح آن کوشش نکرده و یکی هم برای آن بود که این کتاب کهنه شده و فراموش

شده ، و تکه پاره‌هایی از آن در دست مردم بود تا آنکه در عسقلان^۱ مردی بنام اوطوقیوس پیدا شد که در هندسه تبحر داشت ، و باز بنوموسی گوید : این شخص در هندسه کتابهای خوبی دارد که چیزی از آن بدست ما نرسید . و او همینکه توانست از آن کتاب چیزهایی جمع کند ، چهار مقاله از آنرا اصلاح کرد . و آن کتاب در هشت مقاله ، و موجود از آن ، هفت مقاله و بخشی از مقاله هشتم است . وهلال ابوهلال حمصی چهار مقاله اول ، و ثابت بن قره حرانی ، سه مقاله دیگر را زیر نظر احمد بن موسی ترجمه کردند . و از مقاله هشتم چهار شکل بدست آمده است . و نیز ابلینوس این کتابها را داشت : کتاب المخروطات - هفت مقاله و بخشی از مقاله هشتم . کتاب قطع الحدود علی نسبة - دو مقاله . کتاب فی النسبة - المحدوده - دو مقاله - که مقاله اول را ثابت اصلاح کرده ، و مقاله دوم بعربی ترجمه شده و فهمیده نمیشود . کتاب قطع السطوح علی نسبة - یکمقاله . کتاب الدوائر المماسه . و ثابت بن قره این کتابرا نیز از وی دانسته است ، مقاله فی ان الخطین اذا خرجا علی اقل من زاویتین (و) قائمتین ، یلتقیان .

هرمس

پیش از این گفته شده^۲ و این کتابها در نجوم از اوست : کتاب عرض مفتاح النجوم الاول . کتاب طول مفتاح النجوم الثانی . کتاب تسییر الکواکب . کتاب قسمة تحویل سنی - المواید علی درجه درجه . کتاب المکتوم فی اسرار النجوم و یسمى قضیب الذهب .

اوطوقیوس

کتاب شرح المقالة الاولى من کتاب ارشمیدس فی الكرة والاسطوانة . کتاب فی الخطین و در آن تمام گفته‌های فلاسفه مهندسین را آورده ، و ثابت ، و اسطاط آنرا بعربی در آورده اند^۳ . کتاب تفسیر المقالة الاولى من کتاب بطلمیوس فی القضاء علی النجوم .

مناولاس

این شخص پیش از بطلمیوس بود ، زیرا بطلمیوس در کتاب المجسطی نامش را ذکر نموده ، و این کتابها از اوست : کتاب الاشکال الکریة . کتاب فی معرفة کمية تمیز الاجرام

۱ - عسقلان شهر است در شام که از محال فلسطین است و در کنار دریا میان غزه و بیت جیرون قرار دارد و آنرا عروس شام خوانند (ر.ک. معجم البلدان) .
 ۲ - رجوع شود بصفحه ۴۳۵ همین کتاب .
 ۳ - ف (نقله ثابت الی العربی واستطاب) ش (نقله ثابت و اسطاط الی العربی) .

المختلطة و عمله - که برای طوماطیانوس شاه تألیف کرد . کتاب اصول الهندسه - که ثابت بن قره آنرا بسه مقاله درآورد . کتاب المثلثات - که مقدار کمی از آن بمریبی ترجمه شده است .

بطلمیوس

صاحب کتاب المجسطی است که در دوران ادریانوس ، و انطینوس^۱ بوده ، و در همان روزگار ، ستارگان را رصد کرده و کتاب المجسطی را برای یکی از این دو نفر تألیف نمود . وی اولین کسی است که اسطرلاب کروی ، و آلات نجومی ، و مقیاسهای رصدی را ساخت . والله اعلم .

گویند پیش از وی گروهی ستارگان را رصد کرده بودند که از آن جمله ابرخس است ، و بقولی این شخص استاد ، بطلمیوس بوده و بطلیمیوس از او آموخته است . و رصد کردن جز بآلتی امکان پذیر نبوده ، و اولین رصدکننده طبعاً سازنده آن آلت خواهد بود .

سخن درباره کتاب المجسطی

این کتاب در سیزده مقاله است ، و اول کسیکه در ترجمه آن بمریبی کوشش نمود ، یحیی بن خالد بن برمک بود که گروهی آنرا برای وی ترجمه نموده ، و چون خوب در نیامد ، مورد پسند او واقع نشده ، و او ابو حسان ، و مسلم صاحب بیت الحکمه را باین کار گماشت ، و آنان نیز بخوبی از عهده برآمده ، و بتصحیح آن اهتمام ورزیدند . و این کار پس از آن بود که مترجمان خوب را حاضر کرده ، و ترجمه هایشان را سنجیده ، و فصیحتر ، و صحیحتر از همه را برگزید ، و گفته اند که حجاج بن مطر نیز ترجمه از آن دارد . و اما کاری را که نیریزی نموده ، و ثابت آنرا اصلاح کرده ، بربیک ترجمه قدیمی از تمامی آن کتاب است ، و اسحاق نیز این کتاب را ترجمه ، و ثابت اصلاح نموده ، ولی مورد پسند نیست ، زیرا اصلاح اولی آن ، بهتر و نیکوتر است .

و جز آن کتاب ، این تألیفات نیز از اوست : کتاب الاربعه - که برای شاگردش ، سوری نوشت ، و ابراهیم بن صلت آنرا ترجمه ، و حنین بن اسحاق اصلاح کرده ، و او طوقیوس مقاله اول آنرا تفسیر ، و ثابت آن مقاله را جمع آوری کرده - و معانیش را درآورده است . و عمر بن فرخان ، و ابراهیم بن صلت ، و نیریزی ، و بتانی . تفسیرهایی بر آن دارند . کتاب المواید . کتاب الحرب والقتال . کتاب استخراج السهام . کتاب تحویل

سنی الموالید . کتاب تحویل سنی العالم . کتاب المرض و شرب الدواء . کتاب فی سیر السبعة . کتاب فی الاسراء والمحبین . کتاب فی اسر السعود واصطناعها . کتاب الخصمین ایهما یفلح . کتاب ذوات الذوائب . کتاب يعرف بالسابع . کتاب القرعه - با جدولهای . کتاب اقتصاص احوال الكواكب . کتاب الثمرة بتفسیر احمد بن یوسف مهندس مصری . کتاب جغرافیا فی المعمور و صفة الارض - این کتاب در هشت مقاله است . که کندی ترجمه بسیار بدی از آن دارد ، و پس از او ثابت آنرا بعربی ترجمه بسیار خوبی نموده . و سریانی آن نیز یافت میشود .

اوطولوقس

این کتابها از اوست: کتاب الكرة المتحرکه - باصلاح کندی . کتاب الطلوع والغروب ، سه مقاله .

سنبلیقوس رومی

این کتابها از اوست: کتاب شرح صدر کتاب اقلیدس - که مدخل بهندسه است . کتاب شرح قاطیغوریاس لارسطاليس المقالة الرابعه .

ذورثیوس

از کتابهای او ، کتاب بزرگیست مشتمل بر چندین کتاب ، که آنرا کتاب الخمسه ، نامیده اند ، و چیزهایی بخاطر دارم که بر آن اضافه شده است : کتاب الاول فی الموالید . کتاب الثاني فی التزویج و الاولاد - کتاب الثالث فی الهیلاج والكدخدا کتاب الرابع فی تحویل سنی الموالید . کتاب الخامس فی ابتداء الاعمال . کتاب السادس .... کتاب السابع فی المسائل والموالید . کتاب السادس عشر فی تحویل سنی الموالید ، و این کتابها را عمر بن فرخان طبری تفسیر کرده است .

ثاون اسکندرانی

این کتابها از اوست : کتاب العمل بذات الحلق . کتاب جداول زیج بطلمیوس المعروف بالقانون المسیر . کتاب العمل بالاسطرلاب . کتاب المدخل الی المجسطی - بترجمه قدیم .

فالیس رومی

کتاب المدخل الی علم صناعة النجوم . کتاب الموالید . کتاب المسائل . کتاب الزبرج -
بتفسیر بوذرجمهر . کتاب المسائل الکبیر من کل نوع . کتاب السلطان . کتاب تحویل^۱ سنی
العالم . کتاب الامطار . کتاب الملوک .

ثیودورس

این کتابها از اوست : کتاب الاکر - سه مقاله . کتاب المساکن - یکمقاله . کتاب اللیل
والنهار - دومقاله .

بلس^۲ رومی

این کتابها از اوست : کتاب تفسیر کتاب بطلمیوس فی تسطیح الكرة - ترجمه ثابت
بعربی . کتاب تفسیر المقالة العاشرة من اقلیدس - در دومقاله .

ایرن

این کتابها از اوست : کتاب حل شکوک اقلیدس . کتاب العمل بالاسطرلاب . کتاب
شیل الاثقال . کتاب الحیل الروحانية .

ابرخس زفنی

این کتابها از اوست : کتاب صناعة الجبر - معروف بالحدود - این کتاب را ۳۰۰۰
ترجمه کرده ، و ابوالوفاء محمد بن محمد محاسب این کتابرا اصلاح کرده و آنرا با ذکر
علل و برهان هندسی شرح نموده است . کتاب قسمة الاعداد .

ذیوفنطس یونانی اسکندرانی

این کتاب از او است : کتاب صناعة الجبر .

۱- ش (تجاویل) .

۳- ف - این نقطه‌های فاصله را ندارد .

۲- ف (بیس) .

ثاذاينس

اين كتابها را دارد : كتاب الطوفانات . كتاب الكواكب المذنبه .

نيقوماخس جهراسيني

اين كتابها را دارد : كتاب الارثماطيقى - دومقاله . كتاب الموسيقى الكبير . واز اين كتاب مختصرهائي هم هست .

بادروغوغيا

و اين كتاب از اوست : كتاب استخراج المياء - درسه باب ، باب اول سي و نه گفتار . باب دوم سي و شش گفتار ، باب سوم سي گفتار .

تينكلوس بابلي

اين شخص يكي از هفت دانشمندانى است كه ضحاك يكي از خانه هائيرا كه بنام ستارگان هفتگانه ساخته بود باو واگذار كرد ، و نيز اين كتاب از اوست : كتاب الوجوه والحدود .

طينقروس بابلي

يكي از هفت كليد دارىست كه سرپرستى آن خانه ها را داشته ، كه گويا خانه مريخ بود زيرا در پاره از كتابها چنين ديده ام ، و اين كتاب از اوست : كتاب المواليده على الوجوه والحدود .

مورطس

و بوى مورطس هم گويند ، و اين كتابها از اوست : كتاب فى الالات المصوتة المسماة بالارغفن البوقى والارغفن الزمرى . كتاب آله مصوته تسمع على ستين ميلا .

ساعاتس

این کتاب از اوست : کتاب الجلجل الصباح .

هرقل نجار

این کتاب از اوست : کتاب الدوائر والدواليب .

قیطوار بابلی

یکی از هفت کلیدداران است ، و این کتاب از اوست : کتاب صناعة النجوم .

ارسطکاس

از علماء موسیقی ، و این کتابها از اوست : کتاب الريموس - یکمقاله . کتاب الايقاع - یکمقاله .

مزابا

یخط ابومعشر خواننده‌ام که این شخص منجم بخت نصر ، و این کتاب از او بوده و من این کتابرا ندیده‌ام : کتاب الملوك والدول والقرانات والتحاويل .

ارسطرخس یونانی اسکندرانی

این کتاب از اوست : کتاب جرم الشمس والقمر .

ایون بطریق

و بگمانم این شخص . پیش از اسلام ، یا پس از آن بمدت کمی بوده ، و این کتاب از اوست : کتاب العمل بالاسطرلاب المسطح .

کنکه هندی

این کتابها از اوست : کتاب النمودار فی الاعمار . کتاب اسرار الموالبید . کتاب القرانات

الکبیر . کتاب القرانات الصغیر .

جودر هندی

این کتاب از اوست : کتاب الموالید - عبری .

منجهل هندی

این کتاب از اوست : کتاب اسرارالمسائل .

نق' هندی

این کتاب از اوست : کتاب الموالیدالکبیر .

و از علماء هند که تألیفاتشان

در نجوم و طب بما رسید .

باکهر . راحه . صکه . انکر^۲ . زنکل . اریکل . جهر . اندو . جباری .

طبقة نوآموختگان از مهندسان

و اصحاب حیل و اعداد ، و غیره

بنوموسی^۳

محمد و احمد و حسن ، پسران موسی بن شاکر ، که نژادش از... و این گروه برای

۱- ف (نهق) . ۲- ف (آنکر) . ۳- فلوکل در تعلیقاتش ص ۱۲۶-۱۲۷ آورده است : بنوموسی بن شاکر خانواده ایست که مشهورترین چیزیکه بآنها نسبت داده شده کتاب معروف ، بحیل بنوموسی بوده ؛ و نامشان محمد و احمد و حسن ، و فرزندانشان بعدها ببنو منجم شهرت یافتند . پدرشان موسی بن شاکر از ملازمان مأمون بود، و مأمون بیاس حق او فرزنداناش را مورد رعایت و توجه قرار داد . موسی اهل علم و ادب نبود ، بلکه در جوانی با لباس سربازی راهزنی مینمود ، و مرد دلبر و با تجربه بود که نماز اول شب را با همسایگانش در دنباله پاورقی در صفحه بعد

بدست آوردن علوم باستانی تا آخرین مرحله سعی و کوشش رفته ، و از بذل مال و تشویق

دنباله باورقی از صفحه قبل

در مسجد برگزار میکرد . سپس بیرون آمده ، فرسنگها در راه خراسان طی میکرد و راه را بر مردم میگرفت . و اسب کهری داشت که دست و پای آنرا با پارچه سفید میبست تا اگر کسی او را ببیند گمان کند که بر اسب دست و پا سفیدی سوار است ، و پوشاک خود را عوض میکرد ، و نقاب میگذاشت ، و جاسوسانش ویرا از حرکت قافله ، و مسافران مالدار آگاه مینمودند ، و چه بسا که با آنان بجنگ و ستیزه میافتاد ، و آنان را مغلوب میکرد . و صبحگاهان همه ویرا در مسجد میدیدند که با آنها نماز را ادا مینماید . پس از چندی کارش شهرت پیدا کرده و مردم بوی ظنین شدند . ولی در اثر گواهی گروهی که او نماز را در مسجد با آنها ادا مینموده است مردم با شتاب افتادند ، و او نیز پس از چندی از این کار دست برداشت ، و توبه کرده و مرگ او را در ربود . از او سه کودک بجا ماند ، و مأمون آنها را باسحاق بن ابراهیم مصعبی سپرد ، و او هم آنها را نزد یحیی بن ابومنصور ، در بیت الحکمه جای داد ، و مأمون از شهرهای روم مرتباً باسحاق نامه‌هایی درباره مواظبت از آنها مینوشت ، که اسحاق میگفت ، مأمون مرا دایه و پرستار پسران موسی بن شاکر کرده است . و این کودکان روزگار را بسختی و بدی میگذرانند و جیره و مواجب کمی داشتند بهمانگونه که اصحاب مأمون را - برسم خراسانیان ، جیره و مواجب کم بود . پسران موسی بن شاکر در علم و دانش خوب از کار درآمده ، و ابوجعفر که بزرگتر و برتر از همه بود ، از هندسه و نجوم بهره زیادی پیدا کرده و اقلیدس و مجسطی را بخوبی میدانست . و کتاب زیادی در نجوم ، و هندسه ، و اعداد ، و منطق جمع کرده ، و پیش از ورود بخدمت ، برای جمع آوری کتاب شور و شوقی داشت ، و بردباری زیادی از خود نشان میداد . و از سرکردگان برجسته بشمار میرفت . و زمانیکه ترکان پیروزی یافتند ، و دولت را بدست گرفتند ، و دولت خراسانیان از میان رفته ، و بعراق منتقل گردید ، جاه و منزلتش فزونی یافته ، و در زندگانش وسعتی دست داده ، و درآمد سالیانه‌اش از مقر خلافت ، و فارس ، و دمشق ، و جاهای دیگر بچهارصد هزار دینار رسید ، و درآمد سالیانه برادرش احمد در حدود هفتاد هزار دینار بود . احمد بیایه برادرش در علم نمیرسید ، جز در علم حیل که در آن پیروزمندیهای بدست آورد ، که نه برادرش و نه کسی دیگر از محققان باستانی ، چون ایدن ، و دیگران بآن پایه نرسیدند ، اما حسن ، که سومی باشد ، در هندسه یگانه زمان خود بود ، و در این باره ذوق طبیعی شگفت انگیزی داشت که در کسی دیده نشده ، و هر چه میدانست ، از روی ذوق طبیعی خود بود . و از کتابهای هندسه تنها شش مقاله اول اقلیدس را در اصول هندسه ، که نیمی از آن کتاب بود خوانده ، ولی در اثر هوش و ذکاوت ، و حافظه فراوانی که داشت ، بقوت فکر خود مسائلی استخراج نمود ، که پیشینیان موفق با استخراج آن نشده بودند ، مانند قسمت زاویه به سه قسمت متساوی ، و چیزهای دیگر - انتهی - و باز دارد ، و موسی بن شاکر در علم هندسه برجستگی داشت ، او و پسرانش محمد بن موسی با برادرانش ، احمد و حسن ، همگی در ریاضیات و هیئت افلاک ، و حرکات نجوم ، بر هر کس برتری داشتند و موسی بن شاکر از منجمان مأمون بود ، و سه پسرش در هندسه و علم دانایان از همه مردم بودند .

دریغی نداشته ، و در این راه بهر گونه سختی تن داد ، و برای دستیابی به علوم ، اشخاصی را بهزین خود بروم فرستادند ، و از هر گوشه و کناری مترجمان را با دادن عطایا و بخششهای گزاف ، بدور خود جمع کرده ، و چیزهای شگفتی بخش حکمت را بمنصه ظهور درآوردند . که بیشترین آن ، در هندسه ، و حیل ، و حرکات ، و موسیقی ، و کمترین آن در نجوم بود .

محمد بن موسی در ماه ربیع الاخر سال دویست و پنجاه و نه ، در گذشت . و احمد بن موسی فرزندی بنام مطهر داشت ، که در ادب کم مایه بود ، و در جر که ندیمان معتضد در آمد . و این کتابها را بنوموسی تألیف کرده اند : کتاب بنوسی فی الفرسطون . کتاب الحیل - تألیف احمد بن موسی . کتاب الشكل المدور المستطیل - تألیف حسن بن موسی . کتاب الحركة الفلك الاولی - یکمقاله ، تألیف محمد . کتاب المخروطات . کتاب ثلث ... تألیف محمد . کتاب الشكل الهندسی الذی بین جالینوس امره - تألیف محمد . کتاب الجزء - تألیف محمد . کتاب بین فیہ بطریق تعلیمی و مذهب هندسی انه لیس فی خارج کره الکواکب الثابتة کره تاسعة - تألیف احمد بن موسی . کتاب فی اولیة العالم . تألیف محمد . کتاب المسئلة التي القاها علی سند بن علی . احمد بن موسی . کتاب علی مائیه الکلام - یکمقاله ، تألیف محمد . کتاب مسائل جرت ایضاً بین سند و بین احمد . کتاب مساحة الاکرو قسمة الزوايا بثلاثة اقسام متساوية ، و وضع مقدارین مقدارین لیتوالی علی قسمة واحده .

ماهانی

ابو عبدالله محمد بن عیسی ، از علماء عدد و مهندسان بود ، و این کتابها از اوست : کتاب رساله فی عروش الکواکب . کتاب رساله فی النسبة . کتاب فی ستة و عشرين شکلا من المقالة الاولی من اقلیدس التي لا یحتاج فی شیئی منها الی الخلف .

عباس بن سعید بن جوهری

از دسته رصد کنندگان بود ، و هندسه را بیش از سایر علوم میدانست ، و این کتابها از اوست : کتاب تفسیر کتاب اقلیدس . کتاب الاشکال التي زادها فی المقالة الاولی من اقلیدس .

ثابت بن قره و پسرانش

ابوالحسن ثابت بن قره بن مروان بن ثابت بن کرایا بن ابراهیم بن کرایا بن مارینوس

۱- ف - چون توجهی بنقطه فاصله نداشته بعد از کتاب ثلث علامت استفهام گذاشته است

بن سالامویوس . ولادتش در سال دویست و بیست و یک ، و وفاتش در سال دویست و هشتاد و هشت بود ، و هفتاد^۱ و هفت سال شمسی زندگانی نمود . وی در حران^۲ صرفی داشت^۳ و محمد بن موسی هنگام برگشتن از روم ویرا با خود آورد چه او را با فصاحت یافت ، و گویند ، وی بر محمد بن موسی قرائت داشته ، و در خانه او آموخته ، و او نیز بیاس حقوقی که بر او پیدا کرده بود ، ویرا بمتعهد رسانیده ، و در جرگه منجمان معتضد قرارش داد . و ریشه ریاست صابثیان در این بلاد ، و مقر خلافت ، ثابت بن قره بود ، و سپس در احوالشان پایداری و ثباتی نمودار شده . و مرتبتی بلند و براعتی بدست آوردند . ثابت دارای این کتابها بود : کتاب حساب الاهله . کتاب رسالته فی سنة الشمس . کتاب رسالته فی استخراج المسائل الهندسية . کتاب رسالته فی الاعداد . کتاب الشكل القطاع - یکمقاله . کتاب رسالته فی الحجة المنسوبة الی سقراط . کتاب ابطال الحركة فی فلك البروج - یکمقاله . کتاب رسالته فی الحصى المتولد فی المئانة . کتاب وجع المفاصل والنقرس - یکمقاله . کتاب رسالته فی السبب الذی من اجله جعلت مياه البخار مالحة . کتاب رسالته فی البياض الذی يظهر فی البدن . کتاب رسالته الی دانق . کتاب جوامعه لکتاب جالینوس فی الادوية المفردة . کتاب رسالته فی الجدری والحصبة .

و از شاگردان او

عیسی بن اسید نصرانیست ، که ثابت ویرا بر همه مقدم میداشت ، و از همه بالاتر میدانست . و عیسی در محضر ثابت کتاب جوابات لمسائل عیسی بن اسید - را از سریانی بعربی در آورد .

سنابن ثابت

مسلمان در گذشت ، و ذکرش در طب خواهد آمد ، و پسرش ابوالحسن را نیز در طب خواهیم گفت ، و همچنین ابوالحسن حرانی ذکرش در طب خواهد آمد .

ابراهیم بن سنان

مکنی با بو اسحاق ، پسر ثابت است ، که هنگام وفات سن زیادی نداشت ، و در علم هندسه با فضل و مقدم بود و بذکات او کسی دیده نشده . وفاتش در سال .... و این کتابها

۱- در متن عربی در خطی و جای سب و سبع و سبعون است ولی باین حساب با توجه بسال شمسی، شصت و پنج سال بیشتر نمیشود.

۲- رجوع شود بصفحه ۱۹ همین کتاب .

۳- ش (وکان صدیقنا غیران ...) ف (وکان صیرفیا بحران) .

از اوست : کتاب ما وجد من تفسیره للمقالة الاولى من المخروطات . کتاب اغراض کتاب المجسطی .

ابوالحسین بن کر نیب - و ابوالعلاء پسرش

نام این دونفر در طبیعیون ، هنگام ذکر احمد بن ابوالحسین ، برده شده ، و هر دو از اصحاب علوم تعالیم و هندسه بودند ، و ابوالحسین ، مؤلف این کتابست : کتاب کیف یعلم ماضی من-النهار من ساعة من قبل الارتفاع المفروض .

ابومحمد

حسن بن عبیدالله بن سلیمان بن وهب . و این کتاب از اوست : کتاب شرح المشکل من کتاب اقلیدس فی النسبة - یکمقاله .

طبقه دیگری از نوآموختگان

فزاری

ابواسحاق ابراهیم بن جبیب فزاری ، از فرزندان سمره بن جندب ، و او اول کسی است که در اسلام اسطرلاب ساخته و بصورت مبطح و مسطح عمل مینمود^۱ و این کتابها از اوست : کتاب القصیده فی علم النجوم . کتاب المقیاس للزوال . کتاب الزیج علی سنی العرب . کتاب العمل بالاسطرلاب و هوذات الحلق . کتاب العمل بالاسطرلاب المسطح .

عمر بن فرخان^۲

ابوحفص عمر بن حفص ، مفسر کتاب الاربعه تألیف بطلمیوس ، که ابویحیی بن بطریق

۱- برای دانستن انواع اسطرلاب و عمل بآن رجوع شود بلفتنامه دهخدا زیر کلمه اسطرلاب .

۲- عمر بن فرخان ، ابوحفص طبری یکی از روساء مترجمان و صاحبان تحقیق در علم بحرکات نجوم و احکام آن است . و ابومعشر بلخی گوید : عمر بن فرخان طبری دانشمند و حکیمی بود که بیحی بن خالد بن برمک اختصاص داشت ، و پس از او بفضل بن سهل پیوست . در تولد جعفر بن یحیی بن خالد بن برمک در میان قمر و مریخ درجات بسیار کمی دیده میشد که عمر آنرا در دوازده ضرب نموده و حکمش صحیح درآمد ، و تا زمانیکه عمر این کار را نکرده بود منجمان را توجهی بآن نبود . و باز ابومعشر در کتاب المذاکرات گوید : ذوالریاستین فضل بن سهل ، عمر بن فرخان را از شهرش طلبیده ، و بمأمون رسانیده ، و او کتابهای زیادیرا ترجمه کرد (نقل از تعلیقات فلوکل ص ۱۱۰-۱۱۱ .)

برایش ترجمه کرده بود . و این کتابها از اوست : کتاب المحاسن . کتاب اتفاق الفلاسفة و اختلافهم فی خطوط الكواكب .

پسرش ابوبکر

محمد بن عمر بن حفص بن فرخان طبری، از فضلاء منجمان ، و این کتابها از اوست : کتاب المقیاس . کتاب المواید . کتاب العمل بالاسطرلاب . کتاب المسائل . کتاب المدخل . کتاب الاختیارات . کتاب المسائل الصغیر . کتاب تحویل سنن المواید . کتاب التسیرات . کتاب المیالات . کتاب تحویل سنن العالم . کتاب التسیرات فی المواید .

ماشالله بن اتری

نامش میشی ، بمعنی یثرو ، و یهودی است که از دوران منصور تا مأمون بود ، و یکی از فضلائی است که در احکام نجومی یگانه عصر خود بشمار میرفت . و این کتابها از اوست : کتاب المواید الکبیر - مشتمل بر چهارده کتاب : کتاب الواحد والعشرین فی القرانات والادیان والملل . کتاب مطرح الشعاع . کتاب المعانی . کتاب صنعة الاسطرلاب والعمل بها . کتاب ذات الحلق . کتاب الامطار والرياح . کتاب السهمین . کتاب المعروف بالسابع و-العشرین- کتاب الاول . ابتداء اعمال . کتاب الثانی علی دفع التدبیر . کتاب الثالث فی المسائل . کتاب الرابع فی شهادات الكواكب . کتاب الخامس فی الحدوث . کتاب السادس فی تسیر النیرین و ما یدلان علیه . کتاب الحروف . کتاب السلطان . کتاب السفر . کتاب الاشعار . کتاب المواید . کتاب تحویل سنن المواید . کتاب الدول والملل . کتاب الحکم علی الاجتماعات والاستقبالات . کتاب المرضی . کتاب الصور والحکم علیها .

ابوسهل فضل بن نوبخت

از نژاد ایرانیان است ، و مانسب خاندان نوبخت را در کتاب المتکلمین بطور تفصیل ذکر نمودیم^۱ ، و او در خزانه الحکمة هارون الرشید بود ، و ترجمه هائی از فارسی به عربی دارد ، و پایه دانش او بر کتابهای ایرانیان است و این کتابها از اوست : کتاب النهمطان فی المواید . کتاب الفال النجومی . کتاب المواید - تنها باین نام . کتاب تحویل سنن المواید . کتاب المدخل .

۱- رجوع شود بصفحة ۴۳۴ همین کتاب .

کتاب التشبيه والتمثيل . کتاب المنتحل من اقاويل المنجمين فى الاخبار والمسائل والمواليد وغيره ها .

سهل بن بشر

ابو عثمان سهل بن بشر بن علی ، که ویرا هیا یهودی میگفتند . وی بطاهر بن حسین اعور و بعد بحسن بن سهل خدمت کرده و دانشمند با فضلی بود . این کتابها از اوست : کتاب مفاتیح القضاء ، وهو المسائل الصغير . کتاب السهمين . کتاب المواليد الكبير . کتاب تحویل سنى العالم . کتاب المدخل الصغير . کتاب المدخل الكبير . کتاب الهيئة و علم الحساب . کتاب تحاويل سنى المواليد . کتاب المواليد الصغير . کتاب المسائل الكبير . کتاب الاختيارات . کتاب الاوقات . کتاب المفتاح . کتاب الامطار والرياح . کتاب المعانى . کتاب الهيلاج و الكدخدا . کتاب الاعتبارات . کتاب الكسوفات . کتاب التركيب . و کتاب بزرگی مشتمل بر سیزده کتاب دارد ، و در آن کتابهای مهم خود را ذکر ، و آنرا کتاب العاشر - نامیده ، و در خراسان تصنیف کرده است . و چنانکه شنیده ام ، رومیان کتاب الجبر والمقابله او را گرامی دارند ، و ستایش کنند .

خوارزمی

نامش محمد بن موسی ، از مردم خوارزم^۱ و در خزانه الحکمه مأمون بوده و از عالمان هیئت بشمار میرفت . و مردم چه پیش از رصد کواکب و چه پس از آن ، بر زیج اول و دوم وی که معروف بسند و هند است اتکاء داشتند ، و این کتابها از اوست : کتاب الزیج - در دو نسخه . اول ، و دوم . کتاب الرخامة . کتاب العمل بالاسطرلاب . کتاب عمل الاسطرلاب . کتاب التاريخ .

سند بن علی یهودی

کنیه اش ابوالطیب ، در ابتداء یهودی بود . و بعد بردست مأمون اسلام آورده ، و در جرگه منجمان او درآمد . و کلیسای پشت باب الشماسیه^۲ را ، که در حریم خانه معزالدوله

۱ - رجوع شود بصفحه ۱۹۲ همین کتاب .

۲ - باب الشماسیه - محله ایست در بغداد که در شمال محله رصافه و محله ابوحنیفه بنا شده و باب الشماسیه بآن نسبت داده میشود . (دلیل خارطة بغداد ص ۱۰۹) .

است بساخت ، و او از جمله رصدکنندگان بود که همیشه بکار رصد اشتغال داشت . و این کتابها از اوست : کتاب المنفصلات و المتوسطات . کتاب القواطع - دو نسخه است . کتاب الحساب الهندی . کتاب الجمع والتفریق . کتاب الجبر والمقابلة .

یحیی بن ابومنصور

که شرح حالش را پیش از این گفته ایم ، وی در دوران مأمون یکی از رصدکنندگان بود . و در یکی از شهرهای روم وفات یافته ، و این کتابها از اوست : کتاب الزیج الممتحن - دو نسخه است ، اول و دوم . کتاب مقالة فی عمل ارتفاع سدس ساعة لعرض مدينة السلام . کتاب یحتوی علی ارساد له و رسائل الی جماعة فی الارصاد .

حبش بن عبدالله

مروزی ، از محاسبان ، و یکی از رصدکنندگان بود که بیش از صد سال عمر کرد ، و این کتابها از اوست : کتاب الزیج الدمشقی . کتاب الزیج المأمونی . کتاب الابعاد والاجرام . کتاب عمل الاسطرلاب . کتاب الرخائم و المقاییس . کتاب الدوائر الثلاث المماسة و کیفیة الاوصال . کتاب عمل السطوح المبسوطة والقائمة والمائلة و المنحرفة .

ابن حبش

ابو جعفر بن احمد بن عبدالله بن حبش ، و این کتاب از اوست : کتاب الاسطرلاب المسطح .

ابح

نامش حسن بن ابراهیم ، و در دوران مأمون بوده ، و این کتابها از اوست : کتاب الاختیارات - برای مأمون تألیف کرد . کتاب المطر . کتاب الموالید .

حکایتی از روی نوشته ابن مکتفی

که گوید ، در کتابی بخط ابن جهم این حکایت را خوانده ام : کتاب المدخل را ، سند بن علی تألیف ، و با بومعشر اهداء کرده بود ، و ابومعشر آنرا بخود بسته ، در صورتیکه او نجوم را در سالخوردگی آموخته ، و عقلش باین پایه نمیرسید ، که يك چنین کتابی را

تألیف کند ، یا آن نه مقالات را در موالید بنگارد ، و یا کتاب فی القرانات را که منسوب با بن بازیار است ، از کار درآورد . و تمام اینها از سندین علی بود .

حسن بن سهل بن نوبخت

این کتاب از اوست : کتاب الانواء .

ابن بازیار

محمد بن عبدالله بن عمر بن بازیار، شاگرد حبش بن عبدالله، از دانشمندان و برجستگان در صناعت نجوم بوده ، و این کتابها از اوست : کتاب الاهویة - نوزده مقاله . کتاب الزیج . کتاب القرانات و تحویل سنی العالم . کتاب الموالید و تحویل سنی الموالید .

خرزاد بن دارشاد محاسب

غلام سهل بن بشر ، و یهودی بود ، و این کتابها از اوست : کتاب الموالید . کتاب الاختیارات .

بنو صباح

محمد ، و ابراهیم ، و حسن . همگی از منجمانی بودند که در علم هیئت و احکام مهارت داشتند، و این کتابها از ایشان است : کتاب برهان صنعة الاسطرلاب- این کتاب تألیف محمد است که ناتمام مانده ، و ابراهیم آن را تمام نمود . کتاب عمل نصف النهار بقیسة واحده بالهندسه - تألیف این را نیز محمد آغاز و حسن بی پایان رسانید . کتاب رساله محمد فی صنعة الرخامات .

حسن بن خصیب

یکی از ماهران در صنعت نجوم است ، و این کتابها از اوست : کتابی که آنرا - الکار مهتر نامیده و مشتمل بر این چهار کتاب است : کتاب المدخل الی علم الهيئة . کتاب تحویل سنی العالم . کتاب الموالید . کتاب تحویل سنی الموالید .

خیاط

ابوعلی یحیی بن غالب، و بقولی، اسماعیل بن محمد، شاگرد ماشاالله، از فضلان در نجوم، و این کتابها از اوست: کتاب المدخل، کتاب المسائل، کتاب المعانی، کتاب الدول، کتاب المواید، کتاب تحویل سنی المواید، کتاب المثنور - برای یحیی بن خالد تألیف کرد، کتاب قضیب الذهب، کتاب تحاویل سنی العالم، کتاب النکت.

عمر بن محمد مروروزی

از رصدکنندگان با فضلی بود، و این کتابها از اوست: کتاب تعدیل الکواکب، کتاب صنعة الاسطرلاب المسطح.

حسن بن مصباح^۱

از علماء هیئت، و سائر امور هندسه بود، و این کتابها از اوست: کتاب الاشکال و المسائح، کتاب الكرة، کتاب العمل بذات الحلق.

ابومعشر

ابو معشر جعفر بن محمد بلخی، در ابتدا از اصحاب حدیث بود، و در طرف غربی باب خراسان^۲ اقامت داشت. بکندی بدبین بود و بسا او کینه ورزی مینمود، و مردم را بر او میثورانید و فلسفه دانستن را از معایش میشمرد، کندی دسیسه بکار برده، و کسی را وادار کرد که ویرا تشویق و ترغیب بدانستن حساب و هندسه نماید، و او در این رشته داخل شده، و چون نتوانست بجائی رسد، از آن عدول کرده، و بدانستن علم احکام نجوم پرداخت و همین کار سبب شد که دست از نکوهش کندی برداشته و کندی از شر او در امان ماند، زیرا آن نیز از همان نوع معلومات کندی بود. گویند ابومعشر در سن چهل و هفت سالگی علم نجوم را فرا گرفت، و در آن فاضل و صاحب نظریات صائبی گردید، و برای آنکه وقوع امری را پیشگوئی کرده، و همانطور هم درآمد، مستعین او را بتازیانه بست،

۱ - ف (الحسن بن الصباح). ۲ - باب خراسان در شمال شرقی بغداد، و

یکی از چهار دروازه ایست که منصور خلیفه عباسی هنگام بنانمودن مدینة السلام در سال ۱۴۵ هجری ساخته و آنرا باین نام خواند (ر. ک. دلیل خارطة بغداد ص ۴۸).

و از این جهت همیشه میگفت ، بکیفر پیشگوئی درستی که کرده بودم ، رسیدم . وی بیش از صد سال زندگانی کرد ، و در روز چهارشنبه ، در شب باخر ماه رمضان سال دوپست و هفتاد و نه ، در واسطاً وفات یافت ، و این کتابها از اوست : کتاب المدخل الکبیر - در هشت فصل . کتاب المدخل الصغیر . کتاب زیج الهزارات - در هفتاد^۲ و اندی باب . کتاب الموالید الکبیر - که باتمام نرسانده ، و آنچه از آن در دست است ...^۳ کتاب هیئة الفلک و اختلاف طلوعه - پنج فصل . کتاب الکدخداء . کتاب الهیلاج . کتاب القرانات - که بابن بازیار نوشته است . کتاب سنی العالم - ملقب بنکت . کتاب الاختیارات . کتاب الاختیارات علی منازل القمر . کتاب الالوف - هشت مقاله . کتاب الطبائع الکبیر - در پنج جزء ، که خود ابومعشر آنرا چنین جزو بندی نموده . کتاب السهمین و اعمار الملوک و الدول . کتاب زائرجات و الانتها آت و الممرات . کتاب اقتران النحسین فی برج السرطان . کتاب الصور و الحکم علیها . کتاب الصور و الدرج و الحکم علیها . کتاب تحویل سنی الموالید - هشت مقاله . کتاب المزاجات - که بسیار کمیاب بود و بعد پیدا شد . کتاب الانواء . کتاب المسائل - مجموعه ایست . کتاب اثبات علم النجوم . کتابی که موارد آنرا جمع کرد و ناتمام گذاشت و قصدش این بود که آنرا - کامل - یا - المسائل نامد . کتاب الجمهرة - و در آن گفته های دیگران را درباره - موالید - جمع نموده است . کتاب الاصول - ابوعنبرس آنرا از خود میدانست . کتاب تفسیر المنامات من النجوم . کتاب القواطع علی الهیلاجات . کتاب الموالید الصغیر - دو مقاله در سیزده فصل . کتاب زیج القرانات و الاحتراقات . کتاب الاوقات علی اثنا عشریة الکواکب . کتاب السهام - یعنی سهام خوردنیها و پوشاکیها ، و بوئیدنیها ، و ارزانی و گرانی و حکم درباره آنها . کتاب الامطار و الریاح و تغیر الالهویة . کتاب طبائع البلدان و تولد الریاح . کتاب المیل فی تحویل سنی العالم .

و ابومعشر از عبدالله بن یحیی برمکی ، و محمد بن جهم برمکی حکایت میکرد ، و آنها را در دانش برتر از دیگران میدانست^۴ .

عبدالله بن مسرور نصرانی

غلام ابومعشر ، و این کتابها از اوست : کتاب مطرح الشعاع ، کتاب تحاوید سنی العالم

۱- رجوع شود بصفحه ۲۴۱ این کتاب .

۲- ف (شصت و اندی) .

۳- ف اشاره بفاصله و جای خالی ندارد .

۴- ش - در پای این صفحه دارد (مقابله شد) .

والحکم علیها . کتاب تحاویل سنی الدوالید .

عطار دین محمد

حسابدانی منجم ، و فاضلی دانشمند بود ، و این کتابها از اوست : کتاب الجفر الهندی - تفسیر خود او . کتاب العمل بالاسطرلاب . کتاب العمل بذات الحلق . کتاب ترکیب الافلاک . کتاب المرايا المحرقة .

یعقوب بن طارق

از فضلاء منجمان ، و این کتابها از اوست : کتاب تقطیع کردجات الجیب . کتاب ما ارتفع من قوس نصف النهار . کتاب الزیج محلول فی السند هند لدرجة درجة - که دو کتابست ، یکی در علم الفلك - دومی در علم الدول .

ابوعنبر صیمری

پیش از این بتفصیل گفته شده ، و او از منجمان بود ، و این کتابها از اوست : کتاب الموالد . کتاب المدخل الی علم النجوم .

ابن سیویه

یهودیست و نامش .. . این کتابها از اوست : کتاب المدخل الی علم النجوم . کتاب الامطار .

علی بن داود

با فضل و منجم برجسته بود ، و این کتاب از اوست : کتاب الامطار .

ابن اعرابی

ابوالحسن علی بن اعرابی ، از مردم کوفه ، از فاضلان برجسته در کار خود بوده و بشیبانی معروفیت داشت ، زیرا از بنی شیبان بود . و این کتاب از اوست : کتاب المسائل والاختیارات .

حارث بن منجم

همیشه با حسن بن سهل بود ، و از فضلائست که ابومعشر از او حکایت میکرد ، و از کتابهای اوست . کتاب الزیج .

مصیصی

ابوالحسن علی بن ...^۱ مصیصی . و از کتابهای اوست : کتاب القرانات .

ابن ابوقرّه

کنیه اش ابوعلی ، و از منجمان علوی بصری بود ، و این کتاب از اوست : کتاب العلقه - فی کسوف الشمس والقمر - که برای موفق تألیف کرد .

ابن سمعان

نامش محمد بن عبدالله ، و غلام ابومعشر بود . این کتاب از اوست : کتاب المدخل الی علم صناعة النجوم .

فرغانی

نامش محمد بن کثیر ، منجم فاضلی بود که در کار خود برجستگی داشت . و این کتابها از اوست : کتاب الفصول اختیار المجسطی . کتاب عمل الرخامات .

ابن ابورافع

ابوالحسن ، از فضلاء بود ، و این کتاب از اوست : کتاب اختلاف الطلوع .

پسر او ابومحمد

عبدالله بن ابوالحسن بن ابورافع . و این کتاب از اوست : کتاب رسالته فی الهندسة .

۱- ف اشاره بفاصله و جای خالی ندارد .

ابن ابوعباد

محمد بن عیسی ، مکنی بابوالحسن ، و بیش از این چیزی از او نمیدانیم . و این کتاب از اوست : کتاب العمل بذات الشعبین و غیرها - یکمقاله .

نیریزی

ابوالعباس فضل بن حاتم نیریزی ، در علم نجوم ، بویژه در علم هیئت انگشت نما بود ، و این کتابها از اوست : کتاب الزیج الکبیر ، کتاب الزیج الصغیر ، کتاب سمت القبلة ، کتاب تفسیر کتاب الاربعة لبطلمیوس ، کتاب احداث الجو ، که برای معتضد تألیف کرد . کتاب البراهین فی تهیئة^۱ آلات یتبین فیها ابعاد الاشياء .

بتانی

ابوعبدالله محمد بن جابر بن سنان رقی ، نژادش از حران^۲ و صابئی بوده ، و آغاز او برصد کردن ، بنا بگفته جعفر بن زکریا ، که گوید از خود بتانی پرسیده ، و او در جوابش گفته است : از سال دویست و شصت و چهار شروع و تا سال سیصد و شش ادامه داشته ، و کواکب ثابته را در زیج سال دویست و نود و نه خود ، بثبت رسانده . وی بابنی زیات از مردم رقه^۳ برای دادخواهی از ستمهایی که بر آنها شده بود پیغام آورده و هنگام مراجعت در قصر الجص^۴ سال سیصد و هفده وفات یافت و این کتابها از اوست : کتاب الزیج - دو نسخه است ، اولی ، و دومی ، که دومی بهتر از اولیست . کتاب معرفة مطالع البروج فیما بین - ارباع الفلك و تصرف رسالته فی تحقیق اقدار الاتصالات . و آنرا برای ابوالحسن بن فرات تألیف نمود .

۱- ف (وتهیئة) . ۲- رجوع شود بصفحة ۱۹ این کتاب .

۳- رجوع شود بصفحة ۱۳۰ این کتاب .

۴- قصر الجص - قصر بسیار با شکوهی است نزدیک بسامراء بالای هارونی که معتصم برای خوشگذرانی ساخت ، و در همانجاست که بختیار پسر معزالدوله را ، باهر عمویش عضد الدولة بقتل رساندند (معجم البلدان) .

ابن اماجور

ابوالقاسم عبدالله بن اماجور، از فرزندان فراعنه^۱، و از فضلا بوده، و این کتابها از اوست: کتاب القن، کتاب الزیج المعروف بالخالص، کتاب زادالمسافر، کتاب الزیج المعروف بالمزهر، کتاب الزیج المعروف بالبدیع، کتاب زیج السندهند، کتاب زیج الممرات.

پسر او ابوالحسن

علی بن ابوالقاسم، و از کتابهای اوست . . . . .

هروی^۲

نامش یوسف بن . . . . و این کتاب از اوست: کتاب الزرق النجومی - در حدود سیصد ورق .

ابوزکریا

حبوب^۳ بن عمرو بن یوحنا بن صلت، و این کتاب از اوست: کتاب الاحتجاج فی صحفة النوم والاحکام فیها .

صیدنانی

نامش عبدالله بن حسین^۴ حسابدان و منجم، و این کتابها از اوست: کتاب شرح کتاب محمد بن موسی الخوارزمی فی الجبر، کتاب شرح کتابه فی الجمع والتفریق، کتاب فی صنوف الضرب والقسمه .

دندانى

از قدیمیان است، و نامش عبدالله بن علی نصرانی، و کنیه اش ابوعلی، و این کتاب از

۱- ف (الفراغنه) . ۲- ف (الهرونی) .

۳- ش - بی نقطه است در (ف) (جنون) و ظاهراً حبوب است . ۴- ف (الحسن) .

اوست : کتاب صناعة التنجیم - که آنرا دیده‌ام و خیلی کهنه بود .

طبقه دیگری از منجمان و مهندسان

تازه کاریکه جایشان معلوم نشد

آدمی

ابوعلی حسین بن محمد ، و این کتاب از اوست : کتاب انحرافات الخیطان^۱ و عمل الساعات .

حنانی^۲

مکنی بابوالفضل ، نامش ... و این کتاب از اوست : کتاب الزیج الهندسی .

ابن باغار^۳

عباس بن باغار^۴ بن ربیع ، مکنی بابو ربیع ، از صاحبان علم هیئت است ، و این کتاب از اوست : کتاب قسمة المعمور من الارض و هیئة الدنيا .

ابن ناجیه

نامش محمد بن ... کاتب ، و این کتاب از اوست : کتاب المساحة .

ابوعبدالله

محمد بن حسن بن اخوهشام شطوی ، و این کتابها از اوست : کتاب عمل الرخامة المنحرفة . کتاب عمل الرخامة المطبلة و صنعة البنادق و عمل الارتفاع والسموات .

محاسبان و اصحاب اعداد

که تازه کار بودند

۱- ف (الحرافات والخیطان) .

۲- ف (الحنانی) .

۳- ف (باغان) .

۴- ۳ و ۴

عبدالحمید

ابوالفضل عبدالحمید بن واسع بن ترك ختلی ، از محاسبان است ، و کنیه اش را ابو- محمد گفته اند . این کتابها از اوست : کتاب الجامع فی الحساب - مشتمل بر شش کتاب . کتاب العلامات^۱ . (کتاب ...)

ابوبرزه

فضل بن محمد بن عبدالحمید بن ترك بن واسع ختلی ، و این کتابها از اوست : کتاب المعاملات . کتاب المساحة .

ابو کامل

ابو کامل شجاع بن اسلم بن محمد بن شجاع محاسب ، از مردم مصر ، و از فضلاء و محاسبان و علماء بود و این کتابها از اوست : کتاب الفلاح . کتاب مفتاح الفلاح . کتاب الجبر والمقابلة . کتاب العصر . کتاب الطیر . کتاب الجمع والتفریق . کتاب الخطائین . کتاب المساحة والهندسة . کتاب الكفاية .

سنان بن فتح

از مردم حران^۲ و در صناعت حساب و عدد برجستگی داشته ، و این کتابها از اوست : کتاب التحت فی الحساب الهندی . کتاب الجمع والتفریق . کتاب شرح الجمع والتفریق . کتاب الوصایا . کتاب حساب المكعبات . کتاب شرح الجبر والمقابلة للخوارزمی .

ابو یوسف مصیعی

نامش یعقوب بن محمد محاسب ، و این کتابها از اوست : کتاب الجبر والمقابلة . کتاب الوصایا . کتاب تضاعیف بیوت الشطرنج . کتاب الجامع . کتاب نسبة السنین . کتاب جوامع الجامع . کتاب الخطائین . کتاب حساب الدور .

۱- ف (المعاملات) .

۲- رجوع شود بصفحه ۱۹ این کتاب .

رازی

يعقوب بن محمد، مکنی با بویوسف، و این کتابها از اوست : کتاب الجوامع فی الحساب .
کتاب التحت . کتاب حساب الخطائین . کتاب الثلاثین المسئلة الغریبه .

محمد بن یحیی

بن اکثم قاضی ، و این کتاب از اوست : کتاب مسائل الاعداد .

کرایسی

احمد بن عمر ، از مهندسان فاضل ، و از علماء عدد بوده ، و این کتابها از اوست :
کتاب تفسیر اقلیدس . کتاب حساب الدور . کتاب الوصایا . کتاب مساحة الحلقة . کتاب الهندی .

احمد بن محمد محاسب

بیش از این درباره او چیزی بدست نیامده ، و از کتابهای اوست : کتاب الی محمد
بن موسی فی التیل . کتاب المدخل الی علم النجوم . کتاب الجمع والتفریق .

مکی

جعفر بن علی بن محمد مهندس مکی ، و این کتابها از اوست : کتاب فی الهندسة .
رسالة المكعب .

اصطخری

از محاسبان و نامش ... و این کتابها از اوست : کتاب الجامع فی الحساب . کتاب
شرح کتاب ابی کامل فی الجبر .

مردیکه معروف بمحمد بن ثره بود

از محاسبان و مردم اصفهان است ، و این کتاب از اوست : کتاب الجامع فی الحساب .

مهندسان ، و اعدادیان و منجمان تازه کار

که حیاة و مماتشان بزمان ما نزدیکست

یوحنا قسیس

نامش یوحنا بن یوسف بن حارث بن بطریق قسیس ، از کسانی است که کتاب اقلیدس و سایر کتابهای هندسه را برای قرائت میکردند ، و ترجمه‌هایی از یونانی دارد. وی از فضلا بود ، و در سال ... وفات یافت . این کتابها از اوست : کتاب اختصار جدولین فی هندسه ، کتاب مقاله فی البرهان علی انه متی وقع خط مستقیم علی خطین مستقیمین موضوعین فی سطح واحد صیر الزاویتین الداخلتین التی فی جهة واحده ، انقص من زاویتین قائمتین .

ابن روح صابی

ابوجعفر خازن

نامش ... و این کتابها از اوست : کتاب زیج الصفائح . کتاب المسائل المددیة .

علی بن احمد عمرانی

از مردم موصل ، از فضلا و علاقمندان بجمع کردن کتاب بود ، و مردم از جاهای دور برای قرائت باو روی می‌آوردند ، و در سال سیصد و چهل و چهار وفات یافت ، و از کتابهای اوست : کتاب شرح کتاب الجبر والمقابلہ لابی کامل .

ابوالوفاء

محمد بن محمد بن یحیی بن اسماعیل بن عباس ، وی در روز چهارشنبه اولمآه رمضان سال سیصد و بیست و هشت در بوزجان^۱ ، از شهرهای نیشابور بدنیا آمده ، و آنچه بحساب و عددیات ارتباطی داشت ، برعموی خود ابو عمرو مفازلی ، و دائی خود ابو عبدالله محمد

۱ - بوزجان - شهر کوچکی است میان نیشابور و هرات و بنیشابور نزدیکتر است (معجم البلدان) .

بن عتبه قرائت نمود . و ابو عمرو هندسه را بر ابو یحیی مارودی ، و ابوالعلاء بن کرئیب قرائت داشته است . ابوالوفاء در سال چهل و هشت بیغداد نقل مکان کرده ، و این کتابها از اوست : کتاب ما یحتاج الیه العمال و الکتاب من صناعة الحساب - و آنرا بهفت منزل ، و هر منزلی را بهفت باب در آورده ، منزل اول - در نسبت . منزل دوم - در ضرب و تقسیم . منزل سوم - در کارهای مساحی . منزل چهارم - در کار خراج . منزل پنجم - در کار مقاسمه و سهم بندی . منزل ششم - در صرافی . منزل هفتم - در معاملات تجارتنی . کتاب تفسیر کتاب الخوارزمی فی الجبر و المقابلة . کتاب المدخل الی الارثماطیقی - یکمقاله . کتاب تفسیر کتاب ذیوفنطس فی الجبر . کتاب ابرخس فی الجبر . کتاب فیما ینبغی ان یحفظ قبل کتاب ارثماطیقی . کتاب البراهین علی القضا یا الی استعمل ذیوفنطس فی کتابه و علی ما استعمله هو فی التفسیر . کتاب استخراج ضلع المكعب بمال مال و ما یترکب منهما - یکمقاله . کتاب معرفة الدائرة من الفلك - یکمقاله . کتاب الكامل - در سه مقاله ، مقاله اول در اموری که باید پیش از حرکت کواکب بداننی . مقاله دوم - در حرکت کواکب . مقاله سوم - در اموری که بر حرکت کواکب عارض میشود . کتاب زیج الواضح - در سه مقاله . اولی در چیزهایی که باید پیش از حرکت کواکب بداننی . دومی - در حرکات کواکب . سومی - در چیزهایی که عارض حرکت کواکب میشود . و از کتابهای عموی او ابوسعید است : کتاب مطالع العلوم للمتعلمین - در حدود ششصد ورق .

کوهی

ابوسهل و یجن بن رستم ، از مردم یکی از کوهستانهای طبرستان ، و این کتابها از اوست : کتاب مراکز الاکر - ناقص . کتاب الاصول علی نحو کتاب اقلیدس - و آنچه از آن بدست آمد ، کتاب البرکار التام - دو مقاله . کتاب صنعة الاسطرلاب بالبراهین - دو مقاله . کتاب احداث النقط علی الخطوط . کتاب علی المنطقیین فی توالی الحرکتین - در یاری از ثابت بن قره . کتاب مراکز الدوائر علی الخطوط من طریق التحلیل دون التریکب . (کتاب فی اخراج الخطین علی نسبة . کتاب فی الدوائر المماسة من طریق التحلیل) کتاب الزیادات علی ارشمیدس فی المقالة الثانية . رساله فی استخراج الضلع المسبع فی الدائرة .

غلام زحل

ابوالقاسم عبدالله بن حسن ، از مردم ... و این کتابها از اوست : کتاب التسمیرات -

یکمقاله . کتاب الشعاعات - یکمقاله . کتاب احکام النجوم . کتاب التسیرات والشعاعات - بزرگست . کتاب الجامع الكبير . کتاب الاصول المجردة . کتاب الاختیارات . کتاب الانفصالات .

صوفی

ابوالحسین عبدالرحمن بن عمر ، از فضلاء و منجمان است و وقتیکه عضدالدوله در شاذکوه^۱ بود باو خدمت میکرد . تولدش در... و وفاتش در سال... بود ، و این کتاب از اوست :
کتاب الکواکب - با تصویر .

انطاکی

ملقب بمجتبی ، نامش . . . و تقریباً در حدود سید و هفتاد و شش وفات یافت ، و این کتابها از اوست : کتاب التحت الكبير فی الحساب الهندی . کتاب فی الحساب علی التحت بلامحو . کتاب تفسیر الارثماطیقی . کتاب استخراج التراجم . کتاب تفسیر اقلیدس . کتاب فی المكعبات .

کلواذانی

ابونصر محمد بن عبدالله کلواذانی^۲ محاسب ، از فاضلان در حساب است که در زمان ما حیات دارد و از کتابهای اوست : کتاب التحت فی الحساب الهندی .

قصرانی

نامش .....

سخن درباره آلات و سازندگان آنها

اسطرلابها در قدیم مبطح^۳ بود ، و اول کسیکه آن را ساخت بطلمیوس است ، و گویند پیش از وی ساخته شده ، و بطور تحقیق نمیتوان در این باره نظری داشت . و اول کسیکه اسطرلاب مسطح را ساخت ایون بطریق بود ، و آلات آن در شهر حران^۴ ساخته میشد .

۱- شاذکوه- از محال گرگان است (معجم البلدان). ۲- ر.ک. بصفحه ۲۱۵ این کتاب.

۳- ف (مسطحة) . ۴- رجوع شود بصفحه ۱۹ این کتاب .

و از آنجا پیدا شده و انتشار یافت ، ولی بعد متوقف گردیده ، و در دولت بنی عباس از دوره مأمون تا زمان ما دائرة عمل صنعتگران و سازندگان آن توسعه یافت ، زیرا مأمون هنگامیکه میخواست کواکب را رصد نماید از ... ابن خلف مرورودی آنرا خواسته ، و او ذات الحلق^۱ را برایش ساخت ، که همان ساخته او در پیش یکی از علماء شهر ما میباشد . و مرورودی اسطرلاب را ساخته است .

نام سازندگان

ابن خلف مرورودی . فزاری که در پیش گفته شد . علی بن عیسی غلام مرورودی . خفیف غلام علی بن عیسی . که فاضل و ماهر در این کار بود . احمد بن خلف غلام علی بن عیسی . و محمد بن خلف ، باز غلام علی . احمد بن اسحاق حرانی . ربیع بن فراس حرانی . بیطولس^۲ غلام خفیف . علی بن احمد مهندس - غلام خفیف . محمد بن شداد بلدی (غلام بیطولس) . علی بن سرد حرانی (غلام بیطولس) . شجاع بن . . . غلام بیطولس - که با سیف الدوله بود . ابن سلام ، غلام بیطولس . عجلی اسطرلابی ، غلام بیطولس . عجلیه دخترش ، که با سیف الدوله بود ، شاگرد بیطولس .

و از غلامان احمد و محمد پسران خلف

جابر بن سنان حرانی ، و جابر بن قره حرانی ، و سنان بن جابر حرانی ، و فراس بن حسن حرانی . و ابوریع حامد بن علی ، غلام علی بن احمد مهندس بودند .

و از غلامان حامد بن علی

ابن نجیه ، نامش ... و بوقی که نامش حسین بود ، و بعد آنرا بدل بعبدا الصمد کرد .

و این اشخاص نیز از سازندگان

آن آلاتند

علی بن یعقوب رصاص . علی بن سعید اقلیدسی . احمد بن علی بن عیسی - که نزدیک بزمان ما بود .

۱- نوعی از اسطرلابست (ر. ک. لغتنامه دهخدا کلمه اسطرلاب ستون اول و دوم ص ۲۲۸۸) .
۲- ف (قطسطولس) .

قره بن قمیطا حرانی

این شخص صورتی از صفت دنیا ساخته است که ثابت بن قره حرانی آنرا نسبت بخود داده ، و من آنرا روی جامه دبیقی^۱ که از کرباس بود دیدم ، با رنگ آمیزی که رنگهایش آمیخته بموم بود .

نام کتابهاییکه در حرکات

تألیف شده

کتاب عمل الاله التي تطرح البنادق - تألیف ارشمیدس . کتاب الدوائر والدوالیب - تألیف هرقل نجار . کتاب فی الاشياء المتحركة من ذاتها - تألیف ایرن . کتاب الة الزمره البوقی . کتاب الزمر الریحی . کتاب الدوالیب - تألیف مورطس . کتاب الارغمن . کتاب الحیل - تألیف بنوموسی - مشتمل بر چندین حرکات .

ابو یعقوب

اسحاق بن حنین ، همپایه پدرش ، در فضل و صحت ترجمه از یونانی و سریانی بود ، و بیش از پدر در عربیت فصاحت داشت ، و همان خدمات پدرش را درباره خلفا و رؤساء انجام داد . در اواخر عمر بقاسم بن عبدالله پیوسته و ویژه او گردیده ، و قاسم نیز ویرا برعهه مقدم میداشت ، و محرم اسرار خود میدانست . اسحاق در ماه ربیع الاول سال دویمت و نود و چهار درگذشت ، و بجز ترجمه کتابهای باستانی ، این تألیفات نیز از اوست : کتاب الادویة المفردة علی الحروف . کتاب کناش الخف . کتاب تاریخ الاطباء .

۱- دبیق از شهرهای مصر است و جامه‌های دبیقی منسوب بآنجاست (منهی الارب) .

بسم الله الرحمن الرحيم

فن سوم - از مقاله هفتم

از کتاب الفهرست

در اخبار علماء و نام کتابهاییکه تصنیف کرده‌اند

مشمول بر :

اخبار طبیبان ، از قدیمیان و نوآموختگان و نام کتابهای آنان

آغاز طب

محمد بن اسحاق گوید : درباره اولین استنباط کننده طب ، و اولین طبیب ، اختلاف است ، و اسحاق بن حنین در تاریخ خود گوید : گروهی ، مصریان را پیدا کننده طب دانند ، برای اینکه زنی از مصریان مبتلابکرما زدکی^۱ شده و از این جهت بسیار مجزون و اندوهگین شده و در عین حال معده اش ضعیف و سینه اش آکنده با خلط ، و عادت زنا فکیش بند آمده بود. اتفاقاً از روی هوس مقداری زنجبیل خورد، و تمام ناراحتیهائی که داشت، برطرف گردیده ، و تندرستی و صحت گذشته را بدست آورد. کسانی هم که بهمانگونه بیماری مبتلا بودند ،

۱- در متن عربی دارد مبتلاة بالغلظه - و غیظهم بمعنای خشم و هم بمعنای شدت گرما آمده که ظاهر آدر اینجا بمعنای ابتلا بکرمازوکی است (ر.ک. المنجد - اقرب الموارد).

با خوردن زنجبیل بهبودی یافتند . و مردم نیز همین تجربه را در سائر دردها بکار بردند . دیگران گفته اند : بهمانگونه که هرمس^۱، سائر صنائع ، و فلسفه را استخراج نمود ، طب نیز از مستخرجات اوست . و برخی گویند : مردم قو - یا - قولوس^۲ آنرا بدست آورده اند ، و دلیل آنرا دواهایی دانند که یکی از ماما یان در بیماری زن پادشاه آورده بود . برخی استخراج آنرا بسا حران نسبت دهند ، و بقولی ، مردم بابل ، و بقولی هندیان ، و بقولی مردم یمن ، و بقولی مردم سیسیل آنرا کشف کرده اند .

اولین کسیکه در طب سخن راند

بعقیده یحیی نحوی که در تاریخش دیده میشود . آن سخن گویان بترتیب ریاستی که داشتند ، تا دوره جالینوس هشت نفرند : اسقلیبوس اول . غوروس . مینس . برمانیدس ، فلاطرن، طبیب . اسقلیبوس دوم . بقراط دوم - بمعنی نگهدار نفوس ، و جالینوس - بمعنای آرام .

یحیی گوید : سالهاییکه از ظهور اسقلیبوس اول ، تا زمان وفات جالینوس ، گذشته پنجهزار و پانصد و شصت سال بوده و در این سالها میان هر يك از آن هشت رئیس فترتهایی بوده است .

اما طبیبانی که در آن فترتها بوده اند .

میان اسقلیبوس و غوروس

این طبیبان بودند

سوریدوس . مانیوس . مناویاس^۴ . مسیناوس . سفردوس اول . اسقلوس . سمرطیس . انطیمیاس . افلاطون . آغانیس . ایقورس طبیب . و گوید :

۱ - رجوع شود بصفحه ۴۳۵ این کتاب .

۲ - قو - Kos - یا - Ko جزیره دراز و باریکیست در بحر الجزایر و بندر کوچکی از قدیم دارد که معروف بوطن بقراط است ، و در بالای شهر يك چشمه و حمام خراپه ایست بنام حمام بقراط (رك . قاموس الاعلام ترکی - زیر کلمه استانگوی)

۳ - ش (ساوناس) .

در فترت میان غوروس و مینس

این طبیبان بودند

افینورس . سفودندوس دوم . احطیفون . استوریس ، و راوس . اسطمس . موطیمس
فلاطن اول - طبیب . بقراط اول . و باز گوید :

در فترت میان مینس و برمانیدس

این اطباء بودند

سیمانس . ساوارس . حوراطیمس . مولوقس . سورانیدیوقوس . ساموس . میقنلوس
دوم . فیطافلون . سوناخس . سونانوس . مامانخس . برمانیدس .

و پس از آن فترتی میان برمانیدس و فلاطن

طبیب بود که این طبیبان در آن پیدا شدند

اقرن افراغیطی . سجیس . انقلس . فیلس . اغافوطیمس . اکسیدوس . میلسنس .

و در فترت میان فلاطن اول و اسقلبیوس دوم

این طبیبان بودند

میلن افراغیطی . تامسطیوس طبیب . اندروماخس قدیم . افلاغورس . ماخالس . نسطس .
منیمورس . غالوس . ماراطناس . افرقلس طبیب . فوثاغورس طبیب . ماحینس . فسطس .
غالوس . مازاموموس .

اسحاق بن حنین گوید : در دوران فلاسفۀ نامبرده ، این اشخاص بوده اند :
فوثاغورس . دیوقلیس . بارون . انبادقلس . اقلیدس . طیمانانوس . انکسیمانس . ساوری .
نالس . ذیمقراطس . که بقراط و استادش اسقلبیوس ملحق گردید ، و باز گوید : شاعران
یونان ، امیروس ، قلقلس ، و ماریس بودند .

محمد بن اسحاق گوید : ما چند نفری از طبیبان را نامبردیم که تصنیفاتشان بمانا
فرسیده ، و کتابی از آنان عبری نقل نشده جز آنهایی را که تا این زمان دانسته‌ایم ، و حالا
بذکر آن طبیبانی میپردازیم که تألیفاتی داشتند ، و کتابهایشان بمانا رسیده ، و عبری درآمده
است . و از بقراط سرآمد طبیبان شروع مینمائیم .

بقراط - با - ت - هم خوانده میشود

بقراط پسر ابراقلیس ، از شاگردان اسقلیبوس بود و هنگام وفاتش سه شاگرد از خود
بجای گذاشت ، که ماغارینس ، و وارخس ، و بقراط بودند ، و پس از وفات ماغارینس و
وارخس ریاست ببقراط منتهی گردید .

یحیی نحوی گوید : بقراط یگانه دوران خود ، و فاضلی کامل ، و سخن پرداز و معلم
چیزهای دیگر هم بود ، و با او مثل زده میشد . طبیب و فیلسوف بود و کارش با آنجا رسید
که مردم ویرا پرستش نمودند . و شرح رفتار و کردارش بدرازا میکشد . او بصنعت قیاس
و تجربه قوتی شکفتانگیر بخشید که هیچ خورده بینی یارای سخن گفتن در آن را ندارد ،
او یگانه کسی بود که بیبگانان طب آموخته ، و آنان را همچو فرزندان خود میدانست .
زیرا بیم آنرا داشت که علم طب از دنیا رخت بر بندد ، و همین را در کتاب عهد خود بطیبیان
ببگانه خطاب کرده ، و آنان را باین نکته آگاه نموده است .

و بگفته دیگران - جز سخنان یحیی - بنقل از تاریخهای باستانی ، بقراط در دوران
بهمن پسر اردشیر میزیست ، و بهمن برای بیماری که پیدا کرد ، او را از شوری که در آن
بود احضار کرد ، مردم پذیرفتند و گفتند اگر بقراط را از این شهر ببرند ، همگی از شهر
بیرون رویم و در کنار او بجنگ و ستیزه برخیزیم ، و بهمن از روی شفقت بمردم ، او را
بجال خود گذاشت .

بر گردیم بسخنان یحیی : بقراط هفتمین نفر ، از هشت نفریست که از اسقلیبوس اول .
مرتباً و بدنبال هم مخترع طب بوده و هشتمی آنها جالینوس بود ، که ریاست باو پایان یافت .
جالینوس بقراط را ندیده است ، زیرا از همدیگر شصت و شصت و پنجسال فاصله داشتند .
و یحیی گوید : بقراط نود و پنجسال زندگانی نمود ، که شانزده سانش را بکودکی ، و
دانشجویی گذرانده ، و هفتاد و نه سال دیگر عالم و معلم بود ، و پس از وفاتش سه فرزند از پشت

خود بجا گذاشت که ، ناساوس^۱ ، و دراقن^۲ ، و دخترش مایا ارسیا^۳ بود که بر پسرانش در علم و دانش برتری داشت ، و نواده‌هایش ، بقراط پسر ناساوس^۴ و بقراط پسر دراقن^۵ بودند و بنوشته اسحاق ، بقراط نود سال زندگانی نمود .

شاگردان بقراط

چه از خاندان او و چه دیگران

لاذن . ماسرجس . ساوری . مکسانوس . فولس . که برجسته‌ترین شاگردانش بود ، مانیسون . اسطاث . غورس . سنبلقیوس . تائالس .

مفسران کتابهای بقراط

پس از وی تا دوره جالینوس

سنبلقیوس . سطالس ، دیسقوردوس اول ، طیماوی فلسطینی . مانظیاس . ارسطراطس دوم . قیاسی بلادیوس . تفسیرکننده الفصول . و جالینوس .

نام کتابهای بقراط و ترجمه‌ها و شرحها

و تفسیر آنها ، آنچه بزبان عربی درآمده

تفسیرهای جالینوس

کتاب عهد بقراط ، بتفسیر جالینوس - حنین آنرا بسریانی درآورده ، و از خود چیزهایی بر آن افزود. و حبیش و یحیی بن عیسی از آن ترجمه دارند ، در یکمقاله. کتاب الفصول ، بتفسیر جالینوس - و حنین آنرا برای محمد بن موسی بعبی ترجمه کرد - هفت مقاله . کتاب تقدمة المعرفة ، بتفسیر جالینوس - حنین اصل متن ، و عیسی پس از او تفسیر آنرا بعبی درآوردند. کتاب الامراض الحادة ، بتفسیر جالینوس - پنج مقاله ، که عیسی بن یحیی سه مقاله آنرا بعبی ترجمه کرد . کتاب الکسر ، بتفسیر جالینوس - ترجمه حنین

۱- ف (ناسلوس) . ۲- ف (دارقن) . ۳- ماناریسا اخبار الحکماء ، قفطی

ص ۹۴ . ۴- ف (ناسلوس) . ۵- ف (دارقن).

بعربی ، برای محمد بن موسی ، چهار مقاله . کتاب اپیدیمیا - جالینوس اولی آنرا در سه مقاله ، و دومی را در سه مقاله ، و سومی را در شش مقاله ، تفسیر نموده ، و از چهارمی و پنجمی و هفتمی تفسیری ندارد ، و ششمی را در هشت مقاله تفسیر نمود که عیسی بن یحیی آنرا بعربی درآورد^۱ . کتاب الاخلاط . بتفسیر جالینوس سه مقاله - و عیسی بن یحیی آنرا برای احمد بن موسی بعربی ترجمه کرد . کتاب قاطیطون ، بتفسیر جالینوس - سه مقاله ، و حنین آنرا برای محمد بن موسی ترجمه کرد . کتاب الماء والهواء ، بتفسیر جالینوس - سه مقاله ، ترجمه اصل متن بعربی از حنین ، و ترجمه تفسیر از حبیب بن حسن است . کتاب طبیعة الانسان ، بتفسیر جالینوس - سه مقاله ، و حنین اصل متن و عیسی بن یحیی تفسیر را بعربی ترجمه کردند^۲ .

ارجیجانس

پیش از جالینوس بوده ، و جالینوس در کتابهای خود نامی از وی برده ، و او را مورد تعرض قرار داده است . از کتابهای اوست : کتاب ...

جالینوس

پس از ششصد و شصت و پنجسال از بقراط ، جالینوس عرض اندام کرد ، و در دوران خود ریاست باو منتهی گردید و او هشتمین رئیس است که اولشان اسقلبیادس مخترع طب بود . معلم جالینوس ارمینس رومی است و از اغلوقن نیز آموخته و باو مقالاتی نوشته ، و میانشان مناظره‌هایی بوده است .

جالینوس در مقاله اول کتابش در اخلاق ، محاسن وفاداری ، و خوبی آنرا ذکر نموده ، و از گروهی نام برده است که از گرفتار شدن رئیس خود ، تیره بخت و رنجور گردیده ، و وقتی که از آنان خواسته میشد که پرده از مساوی و معایب رفقایشان بردارند ، امتناع ورزیده ، و سختترین آزارها و شکنجه‌ها را ، با بردباری و شکیبائی تحمل نمودند . و این ماجری

۱- در نسخه خطی و چایی دارد (فسر ذلك الى العربيه عيسى بن يحيى) و با توجه به (الى) کلمه فسر در اینجا همان معنای ترجمه را دارد .

۲- در نسخه خطی و چایی دارد (فسر الفص حنين الى العربى ، والتفسير عيسى بن يحيى) که در اینجا نیز مراد ترجمه متن از طرف حنین ، و تفسیر از طرف عیسی بوده ، و در اقرب- المموارد زیر کلمه (الترجمه) دارد (التفسير) .

در سال پانصد و چهارده اسکندری رخ داده بود. و صحیحترین چیزیکه دربارهٔ دوره و زمان جالینوس گفته شده، همین است.

حکایت دیگر

جالینوس در زمان ملوک الطوائفی، و در دوران قباد پسر شاپور اشغان^۱ بود، که از وفاتش تا این زمان ما، بنا بر حسابیکه یحیی نحوی، و پس از او اسحاق بن حنین نموده، نهصد سال است.

جالینوس، نزد پادشاهان مقام و منزلتی داشت، و مردمان زیادی از اطراف بسوی او میآمدند، و از آنجائیکه ظالب آسایش مردم بود، بشهرها رفت و آمد میکرد، و بیشتر بشهر رومیه^۲ میرفت، زیرا پادشاه آنجا جذام داشت، و مرتباً او را احضار مینمود. جالینوس با اسکندر افرودیسی بسیار ملاقات داشته، و اسکندر بوی رأس البغل^۳ لقب داده بود، زیرا سری بزرگ داشت.

نام کتابهای جالینوس و ترجمهها

و شرحهای آن

محمد بن اسحاق گوید: از خوشبختیهای حنین این بود که هرچه حبیش بن حسن اعسم^۴، و عبسی بن یحیی، و دیگران ترجمه کردند، بحنین نسبت داده شد، و اگر بفهرستی

۱- اشغان - معرب اشکانیان است. ولی در سلسله اشکانیان (۲۵۰ ق.م - تا ۲۲۰ یا ۲۲۶ م) پادشاهی بنام قباد پسر شاپور، در تاریخ باستانی ایران دیده نمیشود (ر.ک. لغتنامه دهخدا ص ۲۶۶۸-۲۶۷۱).

۲- رومیه نام دوشهر. یکی در روم، و یکی در مدائن، بوده، و یا قوت حموی، رومیه روم را در شمال و غرب قسطنطنیه دانسته و شرح مفصلی در این باره دارد (ر.ک. معجم البلدان).

۳- رأس البغل - کله قاطری.

۴- حبیش بن حسن اعسم، نصرانی، و یکی از شاگردان حنین است که از یونانی و سریانی عبری ترجمه مینمود و حنین او را بر همه مقدم میداشت، و از ترجمههایش اظهار رضایت میکرد. گویند از خوشبختی حنین، مصاحبتی بود که با حبیش داشت، زیرا بیشتر

بقیهٔ پایوقی در صفحهٔ بعد

که حنین از کتابهای جالینوس، برای علی بن یحیی ترتیب داده، نظر افکنیم معلوم خواهد شد، که ترجمه‌های حنین بیشتر بسریانی بوده، و او در ترجمه‌های عربی دیگران، پاره اصلاحات یا کنجاوی‌هایی داشته است.

ترتیب شانزده کتابیکه طبیبان

آنها بدنبال هم میخوانند

کتاب الفرق - ترجمه حنین، یکمقاله. کتاب الصناعات - ترجمه حنین - یکمقاله.
کتاب الی طوئون^۱ فی النبض - ترجمه حبیب^۲، یکمقاله. کتاب الی اغلوقن فی التاتی لشفاء
الامراض - ترجمه حنین، دو مقاله. کتاب المقالات الخمس فی الشریح - ترجمه حنین.
کتاب الاسطقصات - ترجمه حنین، یکمقاله. کتاب المزاج - ترجمه حنین، سه مقاله.
کتاب القوی الطبیعیة - ترجمه حنین، سه مقاله. کتاب العلل والامراض - ترجمه حبیب^۳،
شش مقاله. کتاب تعرف علل الاعضاء الباطنه - ترجمه حبیب، شش مقاله. کتاب النبض الکبیر -
ترجمه حبیب شانزده مقاله، در چهار قسمت؛ و یک مقاله از آنرا حنین بعربی درآورد.
کتاب الحمایات - ترجمه حنین، دو مقاله. کتاب البحران - ترجمه حنین، سه مقاله. کتاب
ایام البحران - ترجمه حنین، سه مقاله. کتاب تدبیر الاصحاء - ترجمه حبیب شش مقاله.
کتاب حيلة البرء - ترجمه حبیب بعربی، و شش مقاله اول این کتابرا حنین اصلاح نموده،
و چون این کتاب در چهارده مقاله است. هشت مقاله دیگر را نیز، بخواهش محمد بن
موسی، حنین اصلاح کرده است.

دنباله پاورقی از صفحه قبل

ترجمه‌هایش بحنین نسبت داده شده، و چه بسا که جاهلان چیزی از کتابهای باستانی بترجمه
حبیب میدیدند، و از روی نادانی، بگمان اینکه نسخه نویس در نوشتن نام حنین اشتباهی
نموده، بر آن خطی کشیده؛ و بجای حبیب، حنین مینوشتند. و حبیب گذشته از ترجمه‌هاییکه
از یونانی بعربی دارد. کتابی نیز بنام: کتاب الزیادة فی المسائل التي لحنین - تألیف کرده
است. (ر.ک. تعلیقات فلوکل - ص ۱۳۷) و گویا فلوکل توجه نداشته است که این مطالب را
ابن ندیم - چه در اینجا، و چه در جای دیگر این کتاب گفته است.

۳ و ۲ - ف (حنین).

۱ - ف (طوئون).

کتابهای خارج از آن شانزده کتاب

کتاب التشریح - پانزده مقاله ، وحنین در فهرست خود از ترجمه آن عبری چیزی نگفته ، و من آنرا بترجمه حبیبش دیده ام . کتاب اختلاف التشریح - ترجمه حبیبش عبری ، دو مقاله . کتاب تشریح الحيوان الميت - ترجمه حبیبش عبری ، يك مقاله . کتاب تشریح الحيوان الحي - ترجمه حبیبش عبری ، دو مقاله . کتاب فی علم بقراط بالتشریح - ترجمه حبیبش عبری ، پنج مقاله . کتاب علم ارسطاليس فی التشریح - ترجمه حبیبش ، سه مقاله . کتاب تشریح الرحم - ترجمه حبیبش عبری ، يكمقاله . کتاب حركات الصدر والرئة - ترجمه اصطفن بسيل عبری ، و اصلاحی که حنین برای افتادگیهای آن نموده ، سه مقاله . کتاب علل النفس ترجمه اصطفن بسيل و اصلاح حنین ، برای پرسش دومقاله . کتاب الصوت - ترجمه حنین عبری برای محمد بن عبدالملك زیات ، چهار مقاله . کتاب حركة العضل - ترجمه اصطفن بسيل ، و اصلاح حنین ، دو مقاله . کتاب الحاجة الى النبض - ترجمه حبیبش ، يكمقاله . کتاب الحاجة الى النفس - ترجمه اصطفن ، يكمقاله ، و حنین ترجمه از نصف آن دارد . کتاب العادات - ترجمه حبیبش ، يكمقاله . کتاب آراء بقراط وفلاطن - ترجمه حبیبش عبری ، ده مقاله . کتاب الحركات المجهوله - ترجمه حنین عبری ، يكمقاله . کتاب الامتلاء - ترجمه اصطفن ، يكمقاله . کتاب منافع الاعضاء - ترجمه حبیبش ، و اصلاح حنین برای افتادگیهایی که داشت ، هفده مقاله . کتاب افضل الهيئات - ترجمه حنین سریانی و عربی ، يكمقاله . کتاب خصب البدن - ترجمه حبیبش ، يكمقاله . کتاب سوء المزاج المختلف - ترجمه حنین ، يكمقاله . کتاب الادوية المفردة - ترجمه حنین ، یازده مقاله . کتاب الاورام - ترجمه ابراهیم بن صلت ، يكمقاله . کتاب المنی - ترجمه حبیبش ، دو مقاله . کتاب المولود لسبعة اشهر - ترجمه حنین ، يكمقاله . کتاب المرأة السوداء - ترجمه اصطفن ، يكمقاله . کتاب ردائة التنفس - ترجمه حنین برای پرسش ، سه مقاله . کتاب تقدمة المعرفة - ترجمه عيسى بن يحيى ، يكمقاله . کتاب الفصد ترجمه عيسى بن يحيى ، و ترجمه اصطفن وعيسى . کتاب الذبول - ترجمه حنین ، يكمقاله . کتاب صفات لصبي يصرع - ترجمه ابن صلت سریانی و عربی ، يكمقاله . کتاب قوى الاغذية - ترجمه حنین ، سه مقاله . کتاب التدبير الملقط - ترجمه حنین ، يكمقاله ، کتاب الكيموس - ترجمه ثابت ، وشملى ، وحبیبش عبری ، يكمقاله . کتاب (ادكار) ارسطراطس فی مداواة الامراض - ترجمه اسحاق بن حنین ، کتاب تدبير بقراط للامراض الحادة - ترجمه

حنین ، یکمقاله . کتاب ترکیب الادویة - ترجمه حبیبش اعمش ، هفده مقاله . کتاب الادویة المقابلة للادواء - ترجمه عیسی بن یحیی ، دو مقاله . کتاب التریاق الی بیسن - ترجمه یحیی بن بطریق ، یکمقاله . کتاب الی ثراسا بولوس ترجمه حبیبش^۱ - یکمقاله . کتاب الریاضة بالكرة الصغيرة - ترجمه حبیبش ، یکمقاله . کتاب الریاضة بالكرة الكبيرة^۲ ترجمه حبیبش ، یکمقاله . کتاب فی ان الطیب الفاصل فیلسوف - ترجمه حنین ، یکمقاله . کتاب محنة^۳ الطیب ترجمه حنین ، یکمقاله . کتاب الحث علی تعلم الطب - ترجمه حبیبش - یکمقاله . کتاب کتب بقراط الصحیحة - ترجمه حنین ، یک مقاله . کتاب ما یعتقده رایاً - ترجمه ثابت ، یکمقاله . کتاب البرهان - این کتاب در پانزدهم مقاله بوده که موجود از آن ... کتاب تعریف المرء عیوب نفسه - ترجمه توما ، و اصلاح حنین ، یکمقاله . کتاب الاخلاق - ترجمه حبیبش ، چهار مقاله . کتاب انتفاع الاخیار باعدائهم - ترجمه حبیبش . یکمقاله . کتاب ما ذکره افلاطن فی طیماوس - که موجود از آن یکمقاله عربی^۴ بترجمه حنین است ، و اسحاق سه مقاله باقیمانده را ترجمه کرده است . کتاب فی ان قوی النفس تابعة لمزاج البدن - ترجمه حبیبش ، یکمقاله . کتاب المحرك الاول لا یتحرك - ترجمه حنین ، یکمقاله . و عیسی بن یحیی ، و اسحاق نیز آنرا ترجمه کرده اند . کتاب المدخل الی المنطق - ترجمه حبیبش ، یکمقاله . کتاب عدد المقاییس - ترجمه اصطفی بسیل ، و اسحاق نیز ترجمه از آن برای علی بن یحیی دارد . کتاب تفسیر الثانی من کتب ارسطالیس - ترجمه اسحاق بن حنین ، سه مقاله .

روفس

پیش از جالینوس ، و از شهر افسس^۵ بود ، و در طب برجستگی ، داشته ، و در میان مردم افسس فاضلتر از وی دیده نشد . و این کتابها از اوست : کتاب تسمية أعضاء الانسان - یکمقاله . کتاب فی العلة التي يعرض معها الفزع من الماء - یکمقاله . کتاب البرقان والمرار - یکمقاله . کتاب الامراض التي تعرض فی المفاصل - یکمقاله . کتاب تنقیص اللحم - یکمقاله .

۱- ف (حنین) . ۲- ش (الصغيرة) . ۳- ش (محنة) .

۴- ف (عشرون مقاله) و ش (عربی مقاله) و ظاهراً این صحیح است چون این کتاب چهار مقاله است .

۵- افسس - بفتح اول و سکون دوم و کسر سین با سین دیگر ، شهر است در اناطولی

در شصت کیلومتری از میر (معجم البلدان ج مستدرک) .

کتاب تدبیر من لایحضره طبیب - دومقاله . کتاب الذبحة - یکمقاله . کتاب طب بقراط ، یکمقاله . کتاب استعمال الشراب - یکمقاله . کتاب علاج اللواتی لایجبلن - یکمقاله . کتاب فی وصایا حفظ الصحة - یکمقاله . کتاب الصرع - یکمقاله . کتاب التریاق - یکمقاله . کتاب الحمی الربع یکمقاله . کتاب المرّة السوداء - دو مقاله . کتاب ذات الجنب و ذات الرئة - یکمقاله . کتاب التدبیر - دو مقاله . کتاب الباء - یکمقاله . کتاب الطب - یکمقاله . کتاب فی الاعمال التي تعمل فی بیمارستانات - یکمقاله . کتاب اللبن - یکمقاله . کتاب الفرق - یکمقاله . کتاب الباء - یکمقاله^۱ . کتاب فی الابکار - یکمقاله . کتاب فی التین^۲ - یکمقاله . کتاب الادویة القاتله - یکمقاله . کتاب فی تدبیر المسافر - یکمقاله . کتاب فی البخر - یکمقاله . کتاب فی القئی - یکمقاله . کتاب علل الكلى والمثانة - یکمقاله . کتاب هل كثرة شرب الدواء فی الولاة نافع - کتاب فی الاورام الصلبة ، کتاب فی الذکر - یکمقاله . کتاب فی علة ذیونوسوس - که قیح^۳ است ، یکمقاله . کتاب الجراحات - یکمقاله . کتاب تدبیر الشیخوخة - یکمقاله . کتاب وصایا الاطباء - یکمقاله . کتاب الحقن - یکمقاله . کتاب الولادة - یکمقاله . کتاب الخلع - یکمقاله . کتاب احتیاس الطمث - یکمقاله . کتاب الامراض المزمنة علی رای بقراط - یکمقاله . کتاب فی مراتب الادویة - یکمقاله .

فیلغریوس

اسحاق بن حنین نامی از این شخص در تاریخ اطباء نبرده . و معلوم نیست در چه زمانی بوده ، و من نام این کتابها را از وی بخط عمرو بن فتح دیدم که در یک جزوه نوشته بود : کتاب من لایحضر هم طبیب - یکمقاله . کتاب وجع النقرس - یکمقاله . کتاب الحصاة - یکمقاله . کتاب الماء الاصفر - یکمقاله . کتاب وجع الكبد - یکمقاله . کتاب القولنج - یکمقاله . کتاب الیرقان - یکمقاله . کتاب خناق الرحم - یکمقاله . کتاب عرق النساء - یکمقاله . کتاب السرطان - یکمقاله . کتاب صنعة تریاق الملح - یکمقاله . کتاب عضة الكلب (الکلب) یکمقاله . کتاب علامات الاسقام - پنج مقاله . کتاب فی القوباء - یکمقاله که ابوالحسن حرانی آنرا ترجمه نامی کرده . کتاب الی... فیما یرض للثة والاسنان - ترجمه ابوالحسن حرانی .

۱- ظاهراً مکرر است . ۲- ش (فی السن) ونقطه ندارد ظاهراً (الیین) باشند که بمعنی عجز - اسنخوان سرین - است (رک افرب الموارد) . ۳- قیح - زرداب و ریم بی آمیزش خون (منتهی الارب) .

اوریباسیوس

معلوم نیست که پیش از جالینوس ، یا بعد از او بوده ، و در تاریخ الاطباء ذکرى از او نشده ، و این کتابها را او داشته است : کتاب الی ابنه اسطاث - نه مقاله ، بترجمه حنین - کتاب الی ابنه اوثافیس - چهار مقاله ، بترجمه حنین . کتاب تشریح الاحشاء - یکمقاله . کتاب الادویة المستعملة - بترجمه اصطفن بسیل . کتاب السبعین - یکمقاله ، ترجمه حنین ، و عیسی بن یحیی بسریانی .

نام گروهی از طبیبان باستانی که تألیف

کمی دارند و زمانشان بدرستی معلوم نیست

اصطفن . جاسیوس : انقیلاوس . مارنیوس . و این گروه از اسکندرانیا نند^۱ که کتابهای جالینوس را جمع ، و مختصر نموده ، و گفتارهای او را خلاصه کرده اند . بویژه شانزده کتاب جالینوس را .

اوارس

در قدرت میان اسقلیبوس ، و غوروس بوده ، و این کتاب از اوست : کتاب العلل المهلکه ، یکمقاله .

افلاطون

صاحب کی^۲ ، و گویند ، وی از کسانی آموخته بود که از جالینوس فرا گرفته بودند ، و این کتاب از اوست : کتاب الکی - یکمقاله ، و معلوم نیست چه کسی آنرا ترجمه کرده است .

۱- رجوع شود بصفحه ۴۵۹ این کتاب .

۲- کی - داغیست که با آهن تافته و جز آن برعضوی نهند . (فرهنگ نفیسی)

ارسیجانس

پیش از جالینوس بود. و این کتاب از اوست: کتاب طبیعة الانسان - یکمقاله، مترجم آن گمنام است.

معلس^۱ حمصی

پیش از جالینوس، و از شاگردان (شاگردان) بقراط بود. و این کتاب از اوست: کتاب البول - یکمقاله.

فولس اجانیطی

معروف بقوابلی، و این کتابها از اوست: کتاب الکناش فی الطب - بترجمه حنین، یکمقاله. کتاب فی علل النساء.

دیسقوریدس عین زربی^۲

ویرا سیاح شهرستانها گویند، و یحیی نحوی در کتاب تاریخ خود، ستایش بسیاری از او نموده، و گوید: جانها بفدایش باد. او صاحب نفس زکیه بود. که برای مردم نفع و سود فراوانی داشت. زحمتهاکشید، و دوندگیها نمود، و شهرستانها را در نور دید، تا علم ادویه مفرده را، از دشتها، و جزیرهها، و دریاها، بدست آورده، و تصویری از آنها برداشته، و منافع آنها را پیش از اینکه پرشی از آنها شده باشد، یک بیک شرح داد. و این کتابها از اوست: کتاب الحشائش - پنج مقاله، و دو مقاله دیگر درباره جنبندگان و سمیات بر آن افزود، هر چند که گویند این دو مقاله از او نبوده، و بسوی نسبت داده شده است. و مترجم آن حنین، و بقولی حبیش است.

اقریطن

معروف بمزین^۳ و پیش از جالینوس و بعد از بقراط بود. و این کتاب از اوست:

۱- ف (مغنی). ۲- عین زربد - شهر است در ترکیه در جنوب شرقی.

۳- مزین - سر تراش و حجام (فرهنگ نفیسی). کلیکیه (اعلام المنجد).

کتاب الزینة .

اسکندروس

ویرا طرالینوس هم گویند ، و همان اسکندر طبیب است که پیش از جالینوس بود .
این کتابها از اوست : کتاب علل العین و علاجاتها - سه مقاله . و من ترجمه قدیمی آنرا
دیده‌ام . کتاب البرسام - ترجمه این بطریق برای قحطی . کتاب الصغار والحیات والدیدان
التي تتولد فی البطن - یکمقاله ، از ترجمه‌های قدیمی است .

سیقالس

این کتاب از اوست : کتاب الرحم .

سورنوس حکیم

جایگاهش معلوم نشده، و این کتاب از اوست : کتاب الحقن - ترجمه اسطاث باصلاح

حنین .

نوشته ثابت درباره بقراطها

از ثابت پرسیدند بقراطها چند نفر بودند ، در جواب گمت : نخستین کسانی که از
نسل اسقلبیوس بودند چهار نفرند ، که از بقراط اول ، پسر اغنوسودیقوس تا اسقلبیادس نه
پشت ، و از بقراط دوم پسر ابر اقلیدس ، پسر بقراط اول ، تا اسقلبیوس نه پشت بود ، و
این بقراط دوم باواخر جنگ معروف ببولونیسانس^۱ رسید . و از بقراط سوم پسر دراقن
پسر بقراط دوم ، تا اسقلیبودس ، پدرانشان بیازده نفر میرسد .
و از بقراط چهارم که پسر ثالس^۲ پسر بقراط دوم بود تا اسقلبیادس ، پدرانشان بیازده

۱- بولونیسانس Peloponnese جنگ تاریخی است که از سال ۴۳۱ - تا ۴۰۴ قبل

از میلاد، میان اسپارتيان و یونانیان آتن برپا شده و منجر بویرانی آتن گردید (ر. ک. فرهنگ لاروس) .

۲- ف (ناسلوس) .

پدر میرسید .

و بقراط سوم ، با بقراط چهارم پسر عمو بوده ، و با این ترتیب پدران هر يك از این دونفر تا اسقلبیادس ، در شماره یکسان است . و اینرا هم باید دانست^۱ ، که در میان پدران این چهار بقراط ، تسالس^۲ نیز - که پدر بقراط دوم است - بشمار آمده ، و این پنجنفر کسانی هستند، که مورد احترام و تکریم فراوانند ، ولو آنکه ، برخی از ایشان بر برخی دیگر رحجان ، و شایستگی بیشتری داشته باشد ، و کتابهایشان باندازه رضایت بخش است، که ما آنها را تفسیر مینمائیم بسی آنکه انتساب کتابی یکی از آنان را مورد توجه قرار دهیم .

و گویند بقراط اول ، پسر اغنوسوديقوس ، اول کسی است که طب را برشته تحریر در آورده، و این دو کتابرا تألیف کرد : کتاب الکسر والخلع . کتاب المفاصل . و بقراط دوم ، این چهار کتابرا نوشت : کتاب تقدمة المعرفة . کتاب الفصول ، مقاله اول اپیدیمیا . و مقاله سوم اپیدیمیا . و کتابهایی را که جالینوس شمرده ، هشت کتابی است که شش کتاب از آنها جلوتر بوده ، و عبارت از کتاب الکسر والخلع ، و کتاب المفاصل ، و کتاب تقدمة المعرفة ، و مقاله اول ، و مقاله سوم در اپیدیمیاست . و دو کتاب باقیمانده ، تتمه آن هشت کتاب میباشد ، و عبارتست از : کتاب الاهویة والمیاء والبلدان . و کتاب الامراض الحادة و هو - ماءالشعیر .

گویند بر روی قالیم زمین ، اسقلیبوس دوازده هزار شاگرد داشته ، و او علم طب را شفهی ، و بگفتار میآموخت ، و چون دید خانواده ، و پروانش رو بکم شدن گذاشته ، و از انقراض این صناعت بیمناک گردید ، شروع بتألیف کتاب بطور اختصار و ایجاز نمود . . . . . و بهمین جا نقل گفته‌های ثابت پایان میرسد .

نوآموختگان

حنین

حنین بن اسحاق عبادی ، کنیه اش ابوزید است . و عباد نصرانیان حیره اند^۳ و او از فضلاء در طب ، و از فصحاء در زبان یونانی ، و سریانی ، و عربی بود . و برای جمع آوری کتابهای

۱- ف (وینبغی، ان یتهم) ش (وینبغی ان یفهم) .

۲- ف (اومن ثاسلوس) ش (وامر تسالس) .

۳- عباد نصرانیان ساکن در حیره اند که بازرگانی شراب داشتند و شعارشان در روز جنگ با شاپور (یا آل عبادالله بود) ، و بدین سبب - عباد - نامیده شدند (اعلام المنجد) .

باستانی ، بشهرستانها رفته ، و بروم مسافرت نموده ، و بیشتر ترجمه‌هایش برای بنوموسی بود . و در روز سه شنبه ششم صفر سال دوست و شصت ، مطابق با روز اول کانون الاول سال یکهزار و یکصد و پنجاه تاریخ اسکندر رومی وفات یافته ، و بجز ترجمه که از کتابهای باستانی دارد ، این کتابها از اوست : کتاب احکام الاعراب علی مذاهب الیونانیین - دومقاله . کتاب المسائل فی الطب للمتعلمین - و حبیش اعسم شاگردش ، بر آن چیزهایی افزود . کتاب الحمام - یکمقاله . کتاب اللبن - یکمقاله . کتاب الاغذیه - سه مقاله . کتاب علاج العین - ده مقاله خوب است . کتاب تقاسیم علل العین - یکمقاله . کتاب اختیار ادویه علل العین - یکمقاله . کتاب علاج امراض العین بالحديد - یکمقاله . کتاب الات الغذاء - سه مقاله . کتاب کتاب الاسنان واللثة - یکمقاله . کتاب الباء - یکمقاله . کتاب تدبیر الناقه - یکمقاله . کتاب معرفة اوجاع المعدة و علاجها - دو مقاله . کتاب فی المد والجزر - یکمقاله . کتاب فی السبب الذی صارت مياه البحر له مالحة - یک مقاله . کتاب الالوان - یکمقاله . کتاب فی البول - علی طریق المسئلة والجواب - یکمقاله . کتاب المولودین لثمانیه اشهر - یکمقاله که برای امولدا متوکل تألیف کرد . کتاب التریاق - دو مقاله . کتاب العین - بصورت سئوال وجواب - سه مقاله . کتاب ذکر ما ترجم من الكتب - دو مقاله . کتاب قاطیغوریاس علی رأی ثامسطیوس - یکمقاله . کتاب رسالته الی الطیفوری فی قرص الورد . کتاب القروح^۱ و تولده . یکمقاله . کتاب الاجال - یکمقاله . کتاب تولد النار بین الحجرین - یکمقاله . کتاب تولد الحصاة - یکمقاله . کتاب اختیار الادویه المجریه^۲ یکمقاله . کتاب الی ابن المنجم فی استخراج کعبه^۳ کتب جالینوس .

قسطا

بن لوقا بعلبکی ، که برای فضل ، و شرافت ، و برجستگی او در صناعت طب ، میبایستی ویرا بر حنین مقدم داشته باشیم ولی بخواهش دوستان حنین را پیش انداختیم ، و هر دو از دانشمندان بشمار میرفتند . قسطا از کتابهای باستانی ترجمه‌هایی دارد ، و در بسیاری از علوم ، چون طب ، و فلسفه ، و هندسه ، و اعداد ، و موسیقی ، باندازه مهارت داشت که قابل طعنه نبود . در زبان یونانی فصیح ، و در عربی خوش بیان بود . و در پیش یکی از پادشاهان ارمنستان وفات یافت . و از همانجا جواب نامه را که ابوعیسی بن منجم درباره نبوت محمد علیه السلام باو نوشته بود داده ، و در همانجا کتاب الفردوس فی التاریخ - را تألیف کرد . و گذشته از ترجمه ، و تفسیر . و شرحهاییکه دارد ، این کتابها نیز از اوست : کتاب الدم .

۱ - امولد بکنیزکی گویند که از اربابش فرزندی آورده باشد (ر.ک منتهی الارب).

۲ - ف (القرح) . ۳ - ف (المحرقة) . ۴ - ض (کتبه) .

کتاب البلقم . کتاب الصغراء . کتاب السوداء . کتاب المرايا المحرقة . کتاب السهر . کتاب فی الاوزان والمکایل . کتاب السياسة - سهمقاله . کتاب علة موت الفجأة . کتاب الاعداد . کتاب معرفة الخدر وعلاجه . کتاب ايام البحران . کتاب علل الشعر . کتاب الفصل بين النفس والروح . کتاب الباه . کتاب العلة فی اسوداد الحبش وتغيره من الرش . کتاب فی المروحة واسباب الريح . کتاب فيما يشترك فية الاخلاط الاربعة . کتاب الفرستون . کتاب فی الاستدلال بالنظر السی اصناف البول . کتاب المدخل الى المنطق . کتاب العمل بالكرة النجومية . کتاب نوادر - اليونانيين - بترجمه خود او . کتاب شرح مذاهب اليونانيين . کتاب المدخل الى علم الهندسة . کتاب رسالته فی الخضاب . کتاب رسالته فی قوانین الاغذية . کتاب شکوک کتاب اقلیدس . کتاب الفصد - درهجه باب . کتاب المدخل الى علم النجوم . کتاب الحمام . کتاب الفردوس فی التاريخ . کتاب رسالته فی استخراج مسائل عددیات من المقالة الثالثة من اقلیدس . کتاب تفسیره لثلاث مقالات و نصف من کتاب ذیوفنطس فی المسائل العددية .

یوحنا بن ماسویه

ابوزکریا یحیی بن ماسویه ، از طبیبان فاضلی است که نزد پادشاهان مرتبتي داشت ، و از علما و مصنفان بود ، بمأمون ، و معتصم ، و واثق و متوکل خدمت کرد . بخط حکیمی خوانده ام که ابن حمدون ندیم ، در محضر متوکل بابن ماسویه شوخیهای تحقیر آمیزی نموده ، و ابن ماسویه باو گفت : اگر بجای جهلی که داری عقل بود و آنرا بریکصد خنفساء تقسیم میکردند ، هر يك از آنها عاقلتر از ارسطو بود . وفات یحیی بن ماسویه در ... و این کتابها از اوست : کتاب الکمال والتمام . کتاب الکامل . کتاب الحمام . کتاب دفع ضرر الاغذية . کتاب الاسهال . کتاب علاج الصداع . کتاب السدر والدوار . کتاب لم امتنع الاطباء من علاج - الحوامل فی بعض شهور حملهن . کتاب محنة الطیب . کتاب مجسة العروق . کتاب الصوت و - البحة . کتاب ماء الشعیر - کتاب الفصد والحجامة . کتاب المرة السوداء . کتاب علاج النساء التي لا یحبلن . کتاب السواک والسنونات . کتاب اصلاح الادوية المسهلة . کتاب الحمیات - مشجر کتاب القولنج . کتاب ...

یحیی بن سرافیون

تمام تألیفاتش بسریانی بود . واز دولتیان بشمار میرفت ، و این دو کتاب خود را

در طبّ بعربی ترجمه کرد : کتاب کناش یوحنا الکبیر - دوازده مقاله - کتاب الکناش الصغیر - هفت مقاله .

علی بن زیل - بالام

ابوالحسن علی بن سهل طبری ، کاتب مازیار بن قارن بود ، و همینکه بردست معتمّم اسلام آورد ، معتمّم او را بخود نزدیک نموده ، و فضلش در مقرر خلافت آشکار گردید ، و متوکل ویرا در جرگه ندیمان خود در آورد ، زیرا در ادب مقامی داشت . و این کتابها از اوست ؛ کتاب فردوس الحکمة - در هفت نوع ، و هر نوعی مشتمل برسی مقاله و آن مقالهها مشتمل بر سیصد و شصت باب است ، کتاب تحفة الملوك . کتاب کناش الحضرة . کتاب منافع الاطعمة والاشربة والعقاقیر .

عیسی بن ماسه

از طبیبان برجسته بوده ، و این کتابها از اوست : کتاب قوی الاغذیه . کتاب من لایحضره طبیب .

جورجس

پدر بختیشیوع ، از بزرگان دولت و از فضلا بوده ، و این کتاب از اوست : کتاب الکناش المعروف .

سلمویه ابن بنان

از فاضلان برجسته بود که بمعتمّم خدمت کرده و بوی اختصاص داشت . تا جائیکه معتمّم هنگام وفات سلمویه گفت ، من هم باو ملحق خواهم شد ، زیرا او حیات مرا در دست داشت و بدن مرا اداره میکرد . از کتابهای اوست : ...

بختیشیوع

مکنی با بوجبرئیل ، و نام پدرش جبریل و از مشاهیر معروفی است که نزد پادشاهان بر همه تقدم داشت . و برشید ، امین ، مأمون ، معتمّم ، و ائق و متوکل خدمتها کرد ، و از طبابت

مقداری اندوخته بدست آورد که هیچکسی بآن مقدار دستیابی پیدا نکرد . و خلفا درباره زنان بچه‌دار خود، بوی اطمینان میکردند و اخبارش در همه جا شهرت دارد . و از کتابهای اوست : کتاب التذکره - که برای پسرش جبرئیل تألیف کرد .

مسیح دمشقی

نامش ابوالحسن، و پیش از این چیزی درباره او بدست نیامده . و از کتابهای اوست...

اهرن کشیش

از دولتیان است، و کتاب خود را بسریانی تألیف کرده ، که ماسرجیس آن را ترجمه نمود . و این کتاب از اوست : کتاب الکناش - و آنرا در سه مقاله درآورد ، و ماسرجیس دو مقاله بر آن افزود .

ماسرجیس

از طبیبان و مترجمان سریانی عبری است، و این کتابها از اوست : کتاب قوی الاطعمه و منافعها و مضارها . کتاب قوی العقاقیر . و منافعها و مضارها .

سابور بن سهل

رئیس بیمارستان جندیسا بورا^۱ و از فضلا و علماء برجسته بود . و این کتابها از اوست : کتاب الاقر باذین - که در تمام بیمارستانها و دواخانهها بآن عمل نمایند ، و در بیست و دو باب است . کتاب قوی الاطعمه و مضارها و منافعها . سابور بن سهل نصرانی از دنیا رفت ، و وفاتش در روز دوشنبه نه روز بآخر ذی الحجه سال دویست و پنجاه و پنج بود .

ابن قسطنطین

نامش عیسی ، و کنیه اش ابوموسی ، از طبیبان بافضل بود . و این کتاب از اوست : کتاب البواسیر و عللها و علاجاتها .

عیسی بن ماسرجیس

و این کتابها از اوست : کتاب الالوان . کتاب الروایح والطعوم .

۱- رجوع شود بصفحة ۴۴۱ این کتاب .

عیسی بن علی

از شاگردان حنین ، و از فضلاء بود . و این کتاب از اوست : کتاب المنافع التي تستفاد من اعضاء الحيوان .

حبیش بن حسن اعسم

از نصرانیان ، و یکی از شاگردان حنین ، و از مترجمان سریانی به عربی بود ، و حنین ویرا بر همه مقدم میداشت و بزرگواریش راستایش ، و از ترجمه‌هایش اظهار رضایت‌مندی مینمود و گذشته از ترجمه‌هایش این کتاب از اوست : کتاب الزیادة فی المسائل التي لحنین .

عیسی بن یحیی

ابن ابراهیم ، از شاگردان حنین ، و مترجمان بسیار خوبی بود ، و گذشته از ترجمه‌هایش این کتابها از اوست . . . . .

طیفوری طبیب

حنین برای او چندین کتاب در طب ترجمه نموده ، و از فضلاء برجسته‌ایست که بخلفا خدمتها داشته ، و این کتابها از اوست . . . . .

علاجی

معروف بیحیی بن ابو حکیم ، از طبیبان معتضد ، و این کتاب از اوست : کتاب التدبیر الابدان النجیفة التي غلبت علیها الصفراء - و آنرا برای معتضد تألیف کرد .

ابن صهار بخت^۱

نااهش عیسی ، و از مردم جندیسابور است . و این کتاب از اوست : کتاب قوی الادویة المفردة علی الحروف .

۱ - یعنی چهار بخت (ر.ک. لغتنامه دهخدا) .

ابن ماهان

معروف ببعقوب سیرافی ، و معلوم نیست در چه زمانی بوده ، و این کتاب از اوست :
کتاب السفر والحضر فی الطب - نازک است .

برمیگردیم بکسانیکه بعد از حنین بودند

کسانی را که پیش از این گفتیم ، برای این بود که در علم و در زمان بهم نزدیک بودند
و از اینجا بذکر کسانی میپردازیم که پیوسته بحنین بودند ، زیرا که او برهمکنان خود
ریاست داشت .

اسحاق بن حنین

ابو یعقوب اسحاق بن حنین ، همانند پدرش در فضل و درستی ترجمه از زبان یونانی
و سریانی عبری بود ، و در عربیت بیش از پدر فصاحت داشت ، و بهمان خلقاء و رؤسائیکه
پدرش خدمت کرده بود ، او نیز خدمت کرده ، به ویژه ابوالقاسم بن عبیدالله ، و از خاصان او
بشمار میرفت ، و ابوالقاسم اسرار خود را نزد او فاش میداشت . در اواخر عمر گرفتار
فلج شده و در همان بیماری در گذشت . وفاتش در ماه ربیع الاخر سال دوست و نود و هشت
بود ، و گذشته از ترجمه کتابهای باستانی ، این کتابها از اوست : کتاب الادویة المفردة -
علی الحروف . کتاب الکناش اللطیف . کتاب تاریخ الاطباء . کتاب الادویة المفردة .

ابوعثمان دمشقی

ابوعثمان سعید بن یعقوب دمشقی ، از مترجمان ماهر است که همیشه با علی بن موسی
بود ، و گذشته از ترجمه‌هاییکه دارد ، این کتابها از اوست ...

ساهر

ساهر یوسف ، و در دوران مکتفی بود ، و این کتاب از اوست : کتاب الکناش - و
این کتاب بنام او معروف ، و بوی نسبت داده شده است

رازی

ابوبکر محمد بن زکریا رازی، از مردم ری که یگانه دهر، و فرید عصر خود در تمام علوم باستانی، بویژه در طب بود، و همیشه بسیاحت شهرستانها میرفت، و با منصور بن اسماعیل دوستی صادقانه داشت، و برای او: کتاب المنصوریه - را تألیف کرد.

محمد بن حسن وراق بمن گفت، یکی از مردمان ری که از مشایخ بزرگوار آنجا بود، در جواب سؤال من درباره رازی اظهار داشت: او پیرمردیست که سر بزرگ و گردی دارد، و هنگامیکه بمجلس درس درآید، شاگردانش زیر دست او مینشینند، و شاگردان شاگردانش پایین تر از آنها جای گیرند، سپس سائر شاگردان قرار دارند. هر گاه حاجتمندی بآن مجلس آید، باولین نفریکه برخورد کند حاجتش را در میان گذارد، اگر شنونده در آن زمینه چیزی بداند، و اگر معلوماتی نداشت، بدیگران روی آورد، و اگر از آنها نیز جوابی بدست نیاورد، خود رازی بسخن درآید و جوابش را میدهد. تفقد و مهربانی نسبت بهمه کس، بویژه فقراء و بیماران داشته، از حالشان جويا، و بعیادتشان میرفت، و مقرر یهای کلانی برای آنها گذاشته بود - و باز گوید: هیچوقت از خواندن کتاب، و نوشتن و نسخه برداری جدائی نداشت، و نشد که بر وی درآیم و او را مشغول بنوشتن و پاکنویسی نبینم. و چون زیاد باقلا میخورد، رطوبتی در دیدگانش پیدا شد که منجر بکوری او در اواخر عمر گردید، و میگفت، من فلسفه را بر بلخی قرائت داشته‌ام.

خبر فلسفه این بلخی

این شخص از مردم بلخ بود. و همیشه بجهانگردی، و مسافرت بشهرها اشتغال داشت. فلسفه و علوم باستانی را بخوبی میدانست. و گویند کتابهای فلسفه او را رازی بخود بست. و من در بسیاری از علوم چیزها بخط او دیده‌ام که همه آنها مسوده، و یا دستورهائی بود که بصورت يك کتاب تمام در دست مردم دیده نمیشد، و گویند در خراسان کتابهای او وجود دارد. و این شخص در زمان رازی بود.

مردی که بشهید بن الحسین معروف است

و کنیه اش ابوالحسن و دنباله فلسفه او را در علم داشت، و از خود تصنیفاتی دارد، و میان او و رازی مناظره‌هایی بوده، و هر يك بر دیگری ردی دارد.

تصنیفات رازی که از فهرست

خود او نقل میشود

کتاب البرهان - دو مقاله ، اولی هفده فصل ، و دومی ، دوازده فصل . (کتاب الطب الروحانی - بیست فصل) . کتاب انّ للانسان خالقا حکيما - یکمقاله . کتاب سمع الکيان - یکمقاله . کتاب المدخل الى المنطق و هوايساغوجي . کتاب جمل معانی قاطيفورياس . کتاب جمل معانی انالوطبقا الاولي الى تمام القياسات الحملية . کتاب هيئة العالم . کتاب الرد على من استقل بفصول الهندسة . کتاب اللذة - یکمقاله . کتاب فی السبب فی قتل ريح السموم اکثر الحيوان - یکمقاله . کتاب ماجرى بينه وبين سيس المنانى . کتاب فی الخريف والربيع . کتاب فی الفرق بين الرؤيا المنذرة وبين سائر ضروب الرؤيا . کتاب الشكوك على جالينوس . کتاب کیفیات الابصار . کتاب الرد على الناشئ فی نقضه الطب . کتاب فی ان صناعة الكيمياء الى الوجوب اقرب من الامتناع .

محمد بن اسحاق گوید : اینها از آن دوازده کتابی است که ما در جای خود یا کتابهای دیگری که او در صناعت دارد ، ذکر کرده ایم و کسی که بخواهد بر آن آگاهی یابد بمقاله دهم مراجعه کند . انشاء الله .

کتاب الباء - یکمقاله . کتاب المنصوری فی الطب - که برای منصور بن اسماعیل (بن نوح بن نصر - از ملوک خاندان سامان) ، تألیف کرد ، مشتمل بر ده مقاله . کتاب الحاوی و یسمى الجامع الحاصر لصناعة الطب - که دارای دوازده قسمت است ، قسم اول - در معالجه بیماران و بیماری . قسم دوم - در حفظ الصحة . قسم سوم - در رئه و شکست بندی و جراحی . قسم چهارم - در قوای دواها و غذاها و تمام موادیکه در طب مورد نیاز است . قسم پنجم - در ادویه مرکب . قسم ششم - در صناعت طب . قسم هفتم . در دواسازی طبی و دواجات و رنگ و طعم ، و بوی آنها . قسم هشتم - در بدن انسانی . قسم نهم - در وزن و کیل . قسم دهم در تشریح و منافع اعضاء - قسم یازدهم - در اسباب طبیعی که در صناعت طب لازم است . قسم دوازدهم - در ورود بصناعت طب ، که در دو مقاله است اولی - نامهای طبی - و دومی اوائل طب . کتاب فی استدراك ما بقى من كتب جالينوس مما لم يذكره حنين ولا جالينوس فی فهرسته ، یکمقاله . کتاب فی ان الطين المنتقل به فيه منافع ، یکمقاله . کتاب فی ان الحمية المفرطة تضر بالابدان ، یکمقاله . کتاب فی الاسباب المميلة لقلوب الناس عن افاضل الاطباء الى اخسائهم . کتاب ما يقدم من الفواكه والاغذية وما يؤخر . کتاب على احمد بن الطيب

فیما رد به علی جالینوس فی امر الطعم المر . کتاب الرد علی المسمعی المتکلم فی رده علی اصحاب الهیولی ، کتاب الرد علی جریر الطیب فیما خالف فیہ من امر التوت الشامی بعقب البلیخ . کتاب فی نقض کتاب انابوا الی فرفوروس فی شرح مذاہب ارسطالیس فی العلم الالہی . کتاب فی الخلاء و الملاء و ہما الزمان و المكان . کتاب الصغیر فی العلم الالہی . کتاب الهیولی المطلقہ و الجزئیة . کتاب الی ابی القاسم البلخی فی الزیادۃ علی جوابہ و علی جواب ہذا الجواب . کتاب الرد علی ابی القاسم البلخی فی نقضہ المقالة الثانية فی العلم الالہی . کتاب الجدری و الحصبة . کتاب الحصى فی الکلی و المثانة . کتاب الی من لایحضرہ طیب . کتاب الادویة الموجودة بکل مکان . کتاب الطب الملوکی . کتاب التقسیم و الشجر . کتاب اختصار کتاب النبض الکبیر لجالینوس . کتاب الرد علی الجاحظ فی نقض الطب . کتاب مناقضۃ الجاحظ فی کتابہ فی فضیلة الکلام . کتاب الفالج . کتاب اللقوة . کتاب ہیئة الکبد . کتاب النقرس و عرق المدینى . کتاب ہیئة العین . کتاب الاثین . کتاب ہیئة القلب . کتاب ہیئة السماخ . کتاب اوجاع المفاصل - بیست و دو فصل . کتاب اقراباذین . کتاب الانتقاد و التحریر علی- المعترزة . کتاب الخيار المر . کتاب کیفیة الاغتذاء . کتاب ابدال الادویة . کتاب خواص الاشیاء . کتاب الهیولی الکبیر . کتاب سبب وقوف الارض وسط الفلك . کتاب سبب تحرك الفلك علی استدارة . کتاب فی نقض الطب الروحانی علی ابن الیمان . کتاب فی انه لایمکن ان یکون العالم لم یزل علی مثال ما نشاہده . کتاب فی ان الحركة لیست مرئیة بل معلومة . کتاب فی ان- الجسم یحترک من ذاته و ان الحركة مبداء طبیعته . کتاب فی الشکوک التی علی برقلس . کتاب تقسیم الامراض و اسبابها و علاجاتها علی الشرح . کتاب تفسیر کتاب فلوطرخس فی تفسیر کتاب طیمائوس . کتاب نقضہ علی سہیل البلخی فیما ناقضہ بہ من اللذة . کتاب فی العلة التی- لہا یحدث الورم من الزکام فی رؤس بعض الناس . کتاب فی التلطف فی ایصال العلیل الی بعض شہواتہ . کتاب العله فی خلق السباع و الیوام . کتاب علی ابن الیمان^۲ فی نقضہ (نقضہ) علی- المسمعی فی الهیولی . کتاب نقض نقض کتاب التدبیر . کتاب النقض علی الکیال فی الامامة . کتاب اختصار کتاب حیلۃ البرء لجالینوس . کتاب تلخیصہ لکتاب العلل و الامراض . کتاب تلخیصہ لکتاب المواضع الالمة . کتاب نقض نقض البلخی للمعلم الالہی . کتاب رسالته فی قطر- المربع . کتاب فی ان جوارح الاحسام . کتاب فی السیرة الفاضلة . کتاب فی وجوب الادعیة . کتاب فی الانفاق علی اعل التحصیل من المتکلمین و المتفلسفین . کتاب الحاصل فی العلم الالہی . کتاب رسالته فی العلم الالہی - نازک . کتاب دفع مضار الاغذیة . کتاب علی سہیل البلخی

في تثبيت المعاد . كتاب في علة جذب حجر المغناطيس . كتاب في ان النفس ليست بجسم . كتاب النفس - بزرك . كتاب في النفس - كوچك . كتاب ميزان العقل . كتاب في السكر - دو مقاله . كتاب القولنج - يك مقاله . كتاب السكنجبين - يك مقاله . كتاب تفسير كتاب جالينوس لفصول بقراط . كتاب الفصول ويسمى بالمرشد . كتاب الابنة و علاجها . كتاب نقض كتاب الوجود لمنصور بن طلحة . كتاب فيما يرد به اظهار ما يدعى من عيوب الانبياء . كتاب في ان للعالم خالقا حكيمًا . كتاب في آثار الامام الفاضل المعصوم . كتاب في الاوهام والحركات - والعشق . كتاب في استفراغ المحمومين قبل النضج . كتاب الامام والمأموم والمحققين . كتاب خواص التلاميذ . كتاب شروط النظر . كتاب الاراء الطبيعية . كتاب ترتيب اكل الفواكه . كتاب خطأ عرض الطبيب . كتاب ما يعرض في صناعة الطب . كتاب السيرة الفاضله . اشعاره في - العلم الالهى . (نقل) كتاب الاس^١ لجابر الى الشعر . قصيدة في المنطقيات . قصيدة في العظة - اليونانية .

چيزهائى راکه رازى رساله ناميد

رسالته في التعرى والتدثر . رسالته في التركيب . رسالته في الجبر وكيف بساق اليه وعلامة الحق فيه . رسالته فيما لا يلصق مما يقطع من البدن وان صغر وما يلصن من الجراحات وان كبر . رسالته في تبريد الماء على الثلج وتبريد الماء يقع الثلج فيه . رسالته في المنطق . رسالته في تعطيش السمك والعله فيه . رسالته في كيفية النحور^٢ . رسالته في العلة التي لها لا يوجد شراب يفعل الشراب الصحيح بالبدن . رسالته في غروب الشمس والكواكب و ان ذلك ليس من اجل حركة الارض بل حركة الفلك . رسالته في انه لا يتصور لمن لرياضة قلبه بالبرهان ان الارض كرية و ان الناس حولها . رسالته في فسخ ظن من توهم ان الكواكب ليست في نهاية - الاستدارة . رسالته في البحث عن الارض الطبيعية هي الطين ام الحجر . رسالته في تثبيت الاستحالة . رسالته في العطش و ازدياد الحرارة لذلك . رسالته في العادة و آنها تحول طبيعة . رسالته في العلة التي من اجلها تضيق النواظر في النور و تتسع في الظلمة . رسالته في العلة التي زعم بعض الجهال ان الثلج يعطش . كتاب^٣ في اطعمة المرضى . كتاب ما استدرکه من الفصل في الكلام في القائلين بحدوث الاجسام^٤ على القائلين بقديمها . كتاب في ان العمل اليسيرة بعضها اعسر تعرفاً و علاجاً من الغليظة . رسالته في العلل^٥ المشكلة . كتاب في العلة التي ترك^٦ لها بعض الناس و عوامهم الطبيب و ان كان حاذقاً . رسالته في ان الطبيب الحاذق ليس هو من قدر على ابراء

١ - ف (الاتيين) . ٢ - ف (النحو) . ٣ - ف (رسالته) .

٤ - ش (الاسلام) . ٥ - ف (العله) . ٦ - ف (يذم) .

جميع العلل وان ذلك ليس في الوسع . رسالته في العلل القاتلة لعظمها والقاتلة لظهورها بغتة . رسالته في ان الصانع المستغرق بصناعة معدوم في جل الصناعات الا في الطب خاصة والعلة التي من اجلها ظهر ذلك في صناعة الطب . كتاب المشجر في الطب على طريق كفاش . رسالته في- العلة التي من اجلها صار ينجح جهال الاطباء والعوام والنساء في المدن في علاج بعض الامراض اكثر من العلماء و عذر الطبيب في ذلك . رسالته في محنة الطبيب و كيف ينبغي ان يكون حاله في نفسه و بدنه و شربه . مقالة في مقدار ما يمكن ان يستدرك في احكام النجوم على رأى الفلاسفة الطبيعيين ، و من لم يقل منهم ان الكواكب احياء .

فهرست رازی بهمین جا تمام میشود .

ابوسعید سنان بن ثابت بن قره حرانی

نسب پدرش را پیش از این گفته‌ایم . وی از طبیبان برجسته بود که القاهر ویرا باسلام دعوت نمود ، و او فرار کرد ، و سپس از ترس اسلام آورد ، و بخراسان رفت ، و پس از برگشتن ، درسال سیصد و سی و یک - اول ماه ذیحجه - دربنداد مسلمان وفات یافت . و این کتاب از اوست : کتاب . . . . .

ابوالحسن بن سنان بن ثابت بن قره

طیب حاذقی بود ، و دریازدهم ذی‌القعدة سال سیصدوشصت و پنج درگذشت ، و این کتاب از اوست : کتاب‌التاریخ - از سال دویت و نود و پنج تا زمان وفاتش .

ابوالحسن حرانی

نامش ثابت بن ابراهیم بن هارون^۱ . از طبیبان حاذق و با اصابت نظر بود ، ولی خست بسیاری درفن خود داشت . وفاتش در... و این کتابها از اوست : اصلاح مقالات من کتاب یحیی بن سرافیون . و نقل مالبنی فیلنریوس . کتاب جوابات مسائل سئل عنها .

نام کتابهای هند در طب که بزبان

عربی موجود است

کتاب سرد - ده مقاله ، که یحیی بن خالد دستور تفسیر آنرا بمنکه هندی در بیمارستان داد و بمنزله کناش است^۱. کتاب استانگرالجامع - بتفسیر ابن دهن. کتاب سیرک - ترجمه عبدالله بن علی از فارسی عبری ، چون در ابتدا از هندی بفارسی ترجمه شده بود . کتاب سندستاق - بمعنای زبده رسنگاریها ، بترجمه ابن دهن رئیس بیمارستان . کتاب مختصر للهند فی العقاقیر . کتاب علاجات الحیالی للهند. کتاب توقشتل - در آن صد درد صد درمان است. کتاب روسا^۲ الهندیة فی علاجات النساء . کتاب السكر للهند . کتاب اسماء عقاقیر الهند . ترجمه منکه برای اسحاق بن سلیمان . کتاب نابی الهندی فی اجناس الحیات و سمومها . کتاب التوهم فی الامراض والعلل - تألیف توقشتل هندی .

نام کتابهای فارسیان در طب

از مشاهیر طبیبان دوران پادشاهان ایران که تألیفاتشان

بما رسیده و عبری در آمده است .

تیادورس

نصرانی بود ، و شاپور ذوالاکتاف برای او کلیسائی در شهرش بنا نمود ، و بقولسی پایه گذار آن بهرام گور بوده ، و از وی این کتاب عبری ترجمه شده است : کتاب کناش تیادورس .

۱- کناش مجموعه دفتر مانندی است که فوائد پزشکی گوناگونی در آن ذکر میشود (اقربالموارد - فرهنگ نفیسی) .
 ۲- ش (دوینی) .

تیادوق^۱

این شخص طبیب حجاج بن یوسف بود و بملك . . . . پیوست .

۱- تیادوق از طبیبان صدر اسلام ، و در دولت اموی مشهور ، و طبیب مخصوص حجاج بن یوسف بود ، شاگردان بزرگواری داشت که بعد از وی برجستگی یافتند ، و برخی دوره بنی عباس را ادراک کردندمانند فرات بن شحاتا طبیب عیسی بن موسی که در دوران منصور وفات یافت (ر.ک.، تعلیقات فلوکل ص ۱۴۷) .

هشتمین جزء

از

کتاب الفهرست

در اخبار

علماء در سائر علوم باستانی و جدید

تألیف

محمد بن اسحاق ندیم معروف بابوالفرج

بن ابویعقوب وراق

حکامه خط المصنف
عبد محمد بن اسحق

نمونه ایست از خط نویسنده نسخه
چستر بیٹی و تقلیدی که از خط
مصنف کرده است

هشتمین مقاله در اینجاست

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقاله هشتم - از کتاب الفهرست

در اخبار

علماء و نام کتابهاییکه تصنیف کرده‌اند

مشمول بر :

سه فن : فن اول

در اخبار مسامران و افسانه‌گویان و نام کتابهاییکه در اسما

و افسانه تألیف کرده‌اند

محمد بن اسحاق گوید : فارسیان اول ، تصنیف کنندگان اولین افسانه بوده ، و آنرا بصورت کتاب درآورده و در خزانه‌های خود نگاهداری. و آنرا از زبان حیوانات نقل و حکایت مینمودند . و پس از آن پادشاهان اشکانی ، که دومین سلسله پادشاهان ایرانند ، آنرا بصورت اغراق آمیزی درآورده ، و نیز چیزها بر آن افزوده ، و عربان آنرا بزبان خود

گردانده ، و فصحاء و بلغاء عرب ، شاخ و برگهایش را زده ، و با بهترین شکلی برشته تحریر درآوردند . و در همان زمینه و معانی کتابهایی تألیف کردند .

اولین کتابی که در این معنا تألیف شده ، کتاب هزار افسانه - بمعنی هزار خسرافات است . و سبب تألیفش این بود که یکی از پادشاهان ، اگرنزی می گرفت ، پس از یکشب که با او نزدیکی مینمود ، ویرا بقتل میرسانید ، و دختری از شاهزادگان بنام شهرزاد گرفت که بسیار خردمند و باهوش بود ، و همینکه او را بدست آورد ، آن دختر زبان بگفتن افسانه باز کرده ، و سخن را تا پایان شب رسانید ، برای اینکه پادشاه او را برای دومین شب نگاهدارد ، و باقی افسانه را از وی بشنود . هزار شب بهمین گونه سپری شد ، و در این میانه پادشاه با وی همخوابگی داشت . و همینکه خداوند پسری بوی عطا کرد ، او کودک خود را نشان داد ، و پادشاه را از افسونگری خود آگاه ساخت . پادشاه خردمندیش را پسندیده ، و او را نگاهداشت و زن قهرمانی بنام دینارزاد که همیشه با پادشاه بود در آن کارها با دختر روی موافقت نشان داده بود .

و چنین گویند که این کتاب برای لجمانی^۱ دختر بهمین تألیف گردیده ، و قصه دیگری هم در این باره نقل کرده اند .

محمد بن اسحاق گوید : صحیح این است که اول کسی که با افسانه شب زنده داری کرد ، اسکندر بود ، و گروهی داشت که ویرا خندان میساختند و افسانهها برایش میگفتند ، و او از این کار قصد لذت بردن را نداشت ، بلکه میخواست از وی محافظت و حراستی شده باشد ، و پس از او سائر پادشاهان این رویه را بکار بردند ، و کتاب هزار افسانه مشتمل بر هزار شب ، و کمتر از دوست حکایت است ، زیرا چه بسا که يك حکایت در چندین شب گفته میشد و من تمامی آنها مکرر دیده و در حقیقت کتابی یافتم که حکایاتش خنک و بسیار بد است .

محمد بن اسحاق گوید : ابو عبدالله محمد بن عبدوس جهشیاری ، مؤلف کتاب الوزرا شروع بتألیف کتابی نمود و عزار حکایت از حکایتهای عرب ، و عجم ، و روم ، و دیگران را انتخاب کرد که هر قسمتی قائم بالذات بوده و بقسمت دیگر ارتباطی نداشت ، و افسانه گویان را جمع نمود ، و بهترین چیزهایی را که میدانستند از آنان گرفته ، و از کتابهایی که در این موضوع تألیف شده بود آنچه که پسندیده بود انتخاب کرده و چون مرد فاضلی بود توانست برای چهارصد و هشتاد شب افسانه تهیه کند که هر شبی بيك افسانه بگذرد ، و این کتاب در

۱- ف (لجمانی) ولی در تعلیقات فلوکل صفحه ۱۴۸ دارد (همانی) و این صحیحتر بنظر میآید - و در (ش) این کلمه نقطه ندارد .

پنجاه ورق ، یا بیشتر و یا کمتر بود و پیش از آنکه بآرزوی خود در اتمام آن کتاب هزار افسانه برسد ، مرگ او را ربود. و من چند جزء آنرا بخط ابوالطیب اخی الشافعی دیدم ، و پیش از وی کسانی نیز افسانه‌هایی از قول مردمان ، و کبوتران و چهارپایان ساخته بودند که از آن جمله عبدالله بن مقفع ، وسهل بن هارون (بن راهنون) ، وعلی بن داود ، کاتب زبیده ، و دیگران ، در این طبقه‌اند که ما اخبار و تصنیفاتشان را در جاهای خود در این کتاب شرح داده‌ایم ، اما دربارهٔ کلیله و دمنه ، اختلاف است . بقولی ساخته هند است که در مقدمه آن کتاب گفته شده ، و بقولی ساخته پادشاهان اشکانی است و هندیان آنرا بخود بسته‌اند ، و بقولی فارسیان آن را در آورده و هندیان بخود بسته‌اند ، و گروهی گفته‌اند که بزرگمهر حکیم پارهٔ از آنرا ساخته است . والله اعلم .

کتاب سندبادالحکیم . این کتاب در دو نسخه است ، بزرگ و کوچک . و همان اختلاف در کلیله و دمنه ، در این کتاب هم بوده ، و نظریهٔ که بیشتر بحقیقت نزدیک است ، تألیف آن از ناحیه هندیانست .

افسانه‌های فارسیان^۱

کتاب هزار داستان . کتاب بوسفاس و فیلوس^۲ . کتاب حجد حسروا . کتاب المرسل^۳ . کتاب خزاعه و نزهة . کتاب الدب و الثعلب . کتاب روزبه الیتیم . کتاب مشک زنانه و شاه زنان . کتاب نمرود ملک بابل . کتاب حلیل و دعه^۴ .

نام تألیفات فارسیان

درباره سیرت و افسانه‌های حقیقی از پادشاهان خود

کتاب رستم و اسفندیار - ترجمه جبلة بن سالم . کتاب بهرام شوس - ترجمه جبلة بن سالم . کتاب شهریزاد مع ابروین . کتاب الکار نامج فی سیره انوشروان . کتاب التاج و ماتفائلت فیه^۵ ملوکهم . کتاب داراوالصنم الذهب . کتاب آئین نامه^۶ . کتاب خدای نامه . کتاب بهرام و نرسی . کتاب انوشیروان^۷ .

۱- ف (اسماء کتب الفرس) ش (اسمار الفرس) . ۲-۳ در متن عربی نقطه ندارد .

۴- ف (خلیل و دعه) و در ش نقطه ندارد .

۵- ف (تفائلت به) . ۶- ف (ائین نامه) .

۷- ش (انوشراوان انوشروان) .

نام کتابهای هند

در افسانه و اسرار و احادیث

کتاب کلیله و دمنه هفده بابست - و گویند^۱ هجده باب بوده که، عبدالله بن مقفع و دیگران آنرا ترجمه کرده اند، و این کتاب بشعر هم در آورده شده، و این کار را ابان بن عبدالحمید بن لاحق بن عفیر رقاشی کرده است، و علی بن داود نیز آنرا بشعر در آورده، و بشر بن معتمده ترجمه از آن دارد، که پاره از آن در دست مردم است. و من در نسخه دیدم که دو باب اضافه داشت و شاعران ایرانی این کتاب را بشعر در آورده اند که از فارسی بعربی ترجمه شده است^۲. و از این کتاب مجموعه ها و منتخباتی است، که ساخته گروهی مانند ابن مقفع، و سهل بن هارون، و سلم رئیس بیت الحکمه، و مرید الاسود بوده و این شخص آخری را متوکل در دوران خود از فارس خواسته بود و از کتابهای آنان است: کتاب سند باذالکبیر^۳. کتاب سند باذ - الصغیر^۴. کتاب البُد. کتاب بوداسف و بلوهر. کتاب بوداسف - بتنهایی. کتاب ادب الهند والین. کتاب هابل فی الحکمة. کتاب الهند فی قصة هبوط آدم علیه السلام. کتاب طرق. کتاب دیک الهندی فی الرجل والمرئة. کتاب حدود منطق الهند. کتاب سادیرم. کتاب ملک الهند القتال والسباح. کتاب شاناق فی التدبیر. کتاب اطرفی الاشربة. کتاب بیدیا فی الحکمة.

نام کتابهای روم در اسرار و تاریخ

(و افسانه و مثلهای آنان)

کتاب تاریخ الروم. کتاب سمسه و دمن. بپیکره کتاب کلیله و دمنه که برومی نامش... و بسیار سرد و بد تصنیف و تألیف شده، و گویند برخی از نوکاران آنرا تألیف کرده است. کتاب ادب الروم. کتاب مورویانوس فی الادب. کتاب انطرس السایح و ملک الروم.

۱- ش (ویکون) ف (وقیل) .

۲- در متن عربی دارد (ونقل الی اللقه الفارسیه بالعربیة) .

۳- ش در حاشیه دارد (ومعروف است باسم و سندباد وسدیا) .

۴- ش در حاشیه دارد (این کتاب را اصبع بن عبدالعزیز بن سلیم سجستانی ترجمه کرد) .

کتاب محاوره الملك مع محمد عاروس . كتاب ديسون وراجيل الملكين . كتاب سماس العالم في الامثال . كتاب العقل والجمال . كتاب خبر ملك لد . كتاب سطر نيبوس الملك وسبب تزويجه بسارادالفقصة .

نام کتابهای ملوک بابل

و سائر ملوک الطوائف و گفتگوهایشان

کتاب ملك بابل الصالح و ابليس كيف احتال له و اغواه . كتاب نمرود ملك بابل . كتاب الملك الراكب القصبه . كتاب الشيخ والفتى . كتاب اردشير ملك بابل و اربويه^۱ و زيوه . كتاب لاهج بن ابان . كتاب الحكيم الناسك .

نام عاشقانی که در دوره جاهلیت و اسلام

عشقبازیرها داشته و در آن تألیفاتی شده است

کتابها و اخبار این گروهی را که ذکر میکنیم ، کسانی مانند عیسی بن داب ، و شرقی بن قطامی ، و هشام کلبی ، و هیشم بن عدی ، و دیگران ، جمع و تألیف کرده اند . کتاب مرقس و اسماء . کتاب عمرو بن عجلان و هند . کتاب عروه و عفراء . کتاب جمیل و بشینه . کتاب کثیر و عزة . کتاب قیس و ابنی . کتاب مجنون و لیلی . کتاب توبه و لیلی . کتاب الصمة بن عبدالله و ریا . کتاب ابن الطثربه و حوشیه^۲ . کتاب ملهسی و تعلق . کتاب یزید و حبابه . کتاب قابوس و منیه . کتاب اسعد و لیلی . کتاب وضاح الیمن و ام البنین . کتاب امیم بن عمران و هند . کتاب باکر و لحظه . کتاب محمد بن الصلت و جنة الخلد . کتاب العمر بن ضرار و جمل . کتاب سعد و اسماء . کتاب عمر بن ابی ربیع و جماعه . کتاب المستهل و هند . کتاب ملیکه و نعم و ابن الوزیر . کتاب احمد و داحه . کتاب فتی الکوفی مولی مسلمه و صاحبته . کتاب عمار و جمل و صواب . کتاب المغمر^۳ بن ملك و قبول . کتاب عمرو بن زید الطائی و لیلی . کتاب علی بن اسحاق و سمنه . کتاب الاحوص و عبده . کتاب بشر و هند . کتاب عاشق الکف . کتاب عاشق الصورة . کتاب عبقر و سحام . کتاب ایاس و صفوة . کتاب ابن مطعون^۴ و رتيله و سعادة . کتاب حرافة و شرق . کتاب المخزومی الهذلیه .

۱- دره تن بی نقطه . ۲- ش (حرشم بن الطثریه) . ۳- ش (الغمر) .

۴- ش (ابی مطعون) .

کتاب عمرو بن القنقیر و نهد بن زید مناة . کتاب مرة و لیلی . کتاب ذی الرمة و می .

نام سائر عاشقانی که در باره

آنان کتابی تألیف شده

کتاب سبیل و قالون . کتاب علی بن ادم و منهله . کتاب المهذب ولذة . کتاب الفضل بن ابی دلامه و کلیم^۱ . کتاب المعذب و النواء و الطیره . کتاب سحر اللهو و سکر . کتاب ابراهیم و علم . کتاب طرب و عجب . کتاب عمرو بن صالح و قصاب . کتاب احمد و سناء . کتاب محمد و دقاق . کتاب حکم و خلد . کتاب عباد الفاتک و فنک . کتاب شغوف و عطوف^۲ . کتاب احمد و زین العصور . کتاب بشر المهلبی و بسباسه . کتاب عاصم و سلطان . کتاب ذوب و رخیم . کتاب احمد بن قتیبة و بانوجه . کتاب سهل و سلیمه . کتاب الکاتب و منی . کتاب ابی العتاهیه و عتب . کتاب عباس و فور . کتاب عاشق البقرة . کتاب عسی و سراب . کتاب عصام و دعینه . کتاب درید^۳ و الزهراء . کتاب عبدالله بن المهذب و لبنی بنت المعمر .

نام پریوشان هوس پرور^۴

کتاب ریحانه و قرنفل . کتاب رقیه و خدیجه . کتاب مؤیس و ذکیا . کتاب سکینه و الرباب . کتاب العطریفة و الدلفاء . کتاب هند و ابنة النعمان . کتاب عبدة العاقلة و عبدة الغداره . کتاب لؤلؤ و شاطره . کتاب نجده و زعوم . کتاب سلمی و سعاد . کتاب صواب و سرور . کتاب الدهماء و نعمه .

نام عاشقانی که حکایاتشان در

افسانه های شب آمده

کتاب صاحب بشر بن مروان و ابنة عمه . کتاب الکلبی و ابنة عمه . کتاب التمیمی و التمیمیة الذین تعاهدوا . کتاب المصری و المکیة . کتاب عبدالله بن جعفر و الشجرة المکتوبة

۱- ش (حلیم) .
 ۲- ف (شعوب و عطرق) .
 ۳- ف (مرید) .
 ۴- در متن دارد (الحيائب المتطرفات) .
 ۵- ف (خارجه) .

عليها. كتاب الوجيهة والاعرابي . كتاب اسماء بن جارحة الفزاري . كتاب مالك بن اسماء و صاحبة الحص . كتاب عباس الحنفي والتي رماها . كتاب الجارية و مولاها و عبيدالله بن معمر . كتاب عبدالرحمن بن الحكم بن حسان الاسدي و سعد صاحب الفار . كتاب الفتى و المرئة التي رمت بالحصاة . كتاب الرباب و زوجها الذين تعاهدوا . كتاب سليمان و عنوان وشيبان . كتاب سليمان بن عبدالملك و الجارية و طفلها . كتاب المرئة و اخوتها و الرجل الذي هواها . كتاب الاعرابي و ابنة عمه . كتابي ديگر است . كتاب عبدالملك و الكلبى صاحب خالد بن الوليد . كتاب الزهرى و ابنة عمه الذين ساروا الى هشام بن عبدالملك . كتاب ديار و ظمياء . كتاب ملك العيار و ابنة عمه . كتاب عنمة و ازبهر و عمر و الملك . كتاب الكر و دوحية و ابنة الكاهن . كتاب الاخوين العراقي و المدنى . كتاب المعلى و سينا . كتاب المتجرد فى النساء . كتاب بدر و سادن^۲ . كتاب حبيب العطار . كتاب حسن و اللص الاسرائيلى . كتاب حافيه ابنة هاشم الكندى . كتاب المؤمل بن الشريف و الصورة و مطعون الجنى . كتاب عامر و دعد جارية خالصه . كتاب عروة بن عبدالليل الطائى و ابنة عمه . كتاب الفتى العاشق و صاحبه . كتاب المخنث و الفتاة التى عشقته . كتاب الفتى العاشق و هند المستعجله . كتاب الفتى العاشق الست و ذات الخال . كتاب الفتى الاحمق و شمه عاشقته . كتاب العاشق المحنون و سلم و جاريتها المخيلة^۳ .

نام آدميزادانیکه عاشق جنیان

و جنیانیکه عاشق آدميزاده شدند

كتاب دعد و الرباب . كتاب رفاعة العبسى و سكر . كتاب سعسع و قمع . كتاب ناعم بن دارم و رحيمه و شيطان الطاق . كتاب الاغلب و الدباب . كتاب الضرغام و حودر و قس . كتاب عمرو و دقيانوس . كتاب الشماخ و دمع . كتاب الخزر جى المحتمل و اسما . كتاب الحصن^۴ بن النبهان و الجنية . كتاب الدلقاء و اخوتها و الجنى . كتاب دعد الفزاريه و الجنى و عمروه . كتاب عمر بن سفيان السلمى و الجنيه . كتاب عمرو بن المكشوح و الجنية . كتاب ربيعة بن قدام و الجنية . كتاب سعد بن عمير و النوار .

محمد بن اسحاق گوید: افسانه و اسمار در دوران خلفاء بنى عباس، بويژه دوره مقتدر بسیار مورد رغبت و ذوق مردم بود، و بهمين جهت و راقان بتصنيف پرداخته، و دروغها

۲- ف (بدن و شادن) .

۱- ف (خارجه) .

۴- ف (حشر) .

۳- ف (المخيلة) .

یافتند ، و بیشتر از همه مردی معروف باین دلان ، بنام احمد بن دلان ، در این کار دست داشته ، و ابن عطار هم از آن جمله بود . و ما آن کسانی را که از زبان حیوانات افسانه و اسماری داشتند ، مانند سهل بن هارون ، و علی بن داود ، و عثابی ، و احمد بن طاهر را پیش از این گفته ایم .

کتابهاییکه در عجائب دریا و غیره

تألیف شده

و آن کتابیست معروف ، بکتاب صخرالمغربی ، مؤلفش . . . .^۱ و مشتمل بر سی حدیث است که دهتای آن در عجائب زمین ، و دهتای آن در عجائب درخت ، و دهتای دیگر در عجائب دریاست . کتاب واثله بن الاسقع . کتاب السمیع بن ذی ترجم الحمیری والمطوف^۲ بنت زید . کتاب الشیخ بن الشاب .

۱- ف اشاره بجای خالی ندارد .

۲- ف (والعقوف) .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فن دوم - از مقاله هشتم

از کتاب الفهرست :

در اخبار علماء و نام کتابهاییکه تصنیف کرده‌اند

مشمول بر

اخبار دعانویسان و شعبده‌بازان و ساحران و صاحبان

نیرنگ و افسون و طلسمات

محمد بن اسحاق گوید : دعانویسان و ساحران عقیده دارند که شیاطین و جنیان و ارواح فرمانبردارشان بوده. و خدمتگزار ایشان و تحت امر و اراده‌شان میباشند. اما دعا-نویسانی که گروندگی بکیش و آئینی دارند چنین پندارند که آن کارها بوسیله اطاعت از خداوند متعال ، و توسل به او ، و قسم دادن ارواح ، و شیاطین بنام او ، و ترك شهوت ، و ملازمت عبادت ، بدست آید ، و جنیان و شیاطین یا برای اطاعت از خداوند که بنام او قسم داده شده‌اند ، و یا برای بیم و هراسی که از خدا دارند ، سر اطاعت در مقابلشان

فرود آرند ، برای آنکه در اسماء باریتعالی خاصیت و اثریست که موجب نابودی و خواری آنها میگردد .

اما ساحران : گمان دارند از راه قربانیها ، و گناهکاریها ، و کارهای زشتی که خدا خواستار ترك آنها ، و شیاطین عمل کردن بآنها را خواستارند ، مانند ترك نماز ، و روزه ، و اقدام بآدم کشی ، و نکاح محرمات ، و سایر کارهای شرارت آمیز ، شیاطین را بنده و فرمانبردار خود کرده اند . و این کارها در مصر و حول و حوش آن آشکار و کتابهای آن بسیار ، و در دست همه بوده . و سرزمین مصر ، بابل ساحران بشمار میرود ، و کسی که آنجا را دیده بمن گفت هنوز مردان و زنان ساحر در آنجا وجود دارند . و تمام دعاهای ویسان و ساحران گمان دارند که انگشترها ، ودعاها ، و افسونها ، و صندلها^۱ و حربهها ، و بخورها ، و چیزهای دیگری دارند که در علوم خود آنها را بکار برند .

حکایت دیگر

گروهی از فلاسفه ، و ستاره پرستان چنین پندارند که عمل طلسماترا بوسیله رصد کواکب انجام میدهند ، و آنرا برای تمام خواستههای خود از کارهای شگفتی بخش ، و تهیجات ، و عوطف ، و تسلط بر دیگران بکار می برند . و نقشهائی برسنگها و مهرهها و نگینها دارند ، و این علم در میان آن فلاسفه هویدا و آشکار است .

هندیان نیز معتقد بسحر بوده و کارهای عجیبی از خود نشان دهند ، چینیان راههای دیگری را در افسون و سحر میپیمایند . و هندیان علمی در خصوص توهم دارند ، و کتابها در آن تألیف کرده اند که پاره از آنها بعربی ترجمه شده است ، ترکان نیز از سحر بهره دارند ، و کیسکه اعتماد بفضالش دارم بمن گفت : ترکها برای شکست دادن قشون ، و نابودی دشمنان خود ، و گذشتن از رودها ، و طی مسافتهای دور ، بمدت بسیار کم ، کارهای شگفت انگیزی مینمایند .

در سرزمین مصر و شام طلسماتی فراوان ، و اشخاصش نمایانند منتهی در اثر مرور زمان ، دیگر کسی پیرامون آن کارها نمیکرد .

۱- صندل - بفارسی (چندن) و نام چوب خوشبوئی است (منتهی الارب) .